

TRANSILVANIA

ORGANUL

ASOCIAȚIUNII PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA
POPORULUI ROMÂN.

Nr. II—III.

Sibiiu, Martie — Aprile 1898.

Anul XXIX.

IOAN DRAGOȘ.

Biografie

de

Iosif Sterca Șuluțiu de Cărpeneș.

Motto: „Trecutul e o lumină pusă în prezent,
ca să lumineze viitorul“. *Bosquet.*

O persoană de o soartă tragică și înfiorătoare stă în fața noastră. Un om pe care conaționaliile lui din comitatul Bihorului, în Ungaria, îl numiau: om cinstit și de bună credință; Ungurii îl numiau: „Martir al neamului unguresc“; iar Românii ardeleni l-au numit și îl mai numesc până în ziua de azi: „Trădător“.

E vorba de catastrofa din Abrud și de persoana principală în acea dramă sângeroasă, de nefericitul Ioan Dragoș.

Am așteptat o jumătate de secol, că doară-doară se va găsi cineva dintre aceia, pentru cari și-a jertfit viața, sau dintre aceia, cari l-au acusat de crima de trădare, ca să-și dovedească aserțiunile și să-i facă „biografia“; dar amar m'am înșelat.

Între cărturarii de azi se găsesc puțini, foarte puțini, cari se supun unei lucrări obositoare, sau chiar costisitoare, care nu promite un câștig material.

Aceasta boală e signatura timpului lipsit de ideal; e generală, de care se plâng și alte popoare. Acest soi de cărturari, se așteaptă în totdeauna la o „apreciere“, care se poate calcula în valuta austriacă.

Despre un câștig moral, precum și despre o întreprindere pur filantropică, făcută în interesul adevărului istoric, ei n'au nici o idee:

„Was kof ich mir dafür“!

Ei! dar dacă cineva se supune la o astfel de lucrare, fie și din cel mai nobil și cel mai desinteresat simțământ național, la moment se

găsesc „cărturari“, cari știu să-ți spună că, veți Doamne! altfel și nu așa s'a petrecut cutare, sau cutare episod.

Boala românească: invidia, se ivesce, nu ca să îndrepte, căci de așa ceva nu e capace, ci ca să justifice sentința poetului, pronunțată într'un moment de adâncă durere, și de sublimă inspirațiune:

„Pe voi ve nimiciră a pismi reutate“!

Rugasem pe regretatul Alexandru Roman, care i-a fost nepot de soră lui Dragoș, să-mi dea unele date biografice despre Dragoș; abia s'a apucat de lucru și cruda moarte l-a răpit.

Atunci mi-am ȃis în cugetul meu: Ei bine, până când să mai aștept; atât eu ca autor, cât și martorii, de cari am să me folosesc, sunt trecuți de 70 de ani.

În ȃisa Moșului: „Se apropie funea de pociumb“.

Se apropie oara, când se va împlini și față cu noi ȃisa poetului francez: „Preste lumi înmormântate, timpul doar me cufundat“.

Despre ce Horaț în clasica lui limbă ȃice:

„Succedunt novi, veteres migrate coloni“.

Sunt puțini din generațiunea dela anul 1848.

În ȃisa bardului României, V. Alexandri:

„Din ȃi în ȃi pădurea bătrână se răresce.

Aȃi un stejar, mâne altul, se prăbușesce,

Și largi poene triste rămân în urma lor“.

*

Me supun deci eu acestei sarcini și voi publica tot ce am văȃut cu ochii mei, ca martor ocular, tot ce am putut aduna, mai ales din bunăvoința domnului Iosif Roman, avocat în Oradea mare, fără de conlucrarea căruia multe date biografice ar fi rămas necunoscute.

Voiu produce tot ce au scris Români: prefecti, tribuni și alte persoane despre Dragoș; voiu reproduce rapoarte și scrieri autografe de ale lui Dragoș; iar în privința executării lui Dragoș de cătră poporul infuriat, voiu publica epistola domnului Simionăș, președinte la forul orfanal, ginerele matroanei, doamna Victoria Janovici din Ungaria (din Oradea mare) de nascere, veduva lui Simion Șuluțiu, în a căruia curte a fost Dragoș omorit; epistola tribunului Andreica, care încă a fost de față la moartea lui Dragoș. În fine voiu pune față în față ultimele cuvinte ale lui Dragoș, cu cuvintele „Moșilor“, cari l-au omorit; apoi toate împrejurările îngreunătoare, față cu cele ușurătoare. Voiu lucra precum lucră un jude de instrucție, rolul de judecător îl las cetitorului și posterității.

Încep cu scrierea domnului Iosif Roman:

Ioan Dragoș,

s'a născut în Oradea mare în 5 Martie a anului 1810. Părintele lui Ioan Dragoș, Teodor, nobil, a fost mic proprietar în Oradea mare, unde avea casă, pământuri și via, predicatul lor nobilitar îl aveau dela To-

plița, verosimul din Ardeal aprôape de Sasreghin. Cursul școlilor sale și l-a făcut în Oradea mare, unde a studiat și facultatea de drepturi, cari însă nu le-a terminat; nici că a avut diplomă de avocat, de care ca să înainteze pe cariera politică, nici că avea lipsă, destul era titlul de nobil, cu carele intra pe la toate oficiile publice și dicasterii. Astfel și Ioan Dragoș și-a început cariera pe la șolgăbiraiate și fôșolgăbiraiate (subprefecturi), unde făcându-și pregătirile practice, a devenit jurat comitatens (ajutor de subprefect) și în urmă șolgabiró (subprefect) tot în comitatul Bihorului; era un bărbat negricios, per, barbă și muștețe negre; fața ciupită de vërsat; cu toate aceste era un om plăcut în societăți, căci avea maniere fine și era dansator eminent. Apatrinea partidei conservatorilor; om cu intrare în casa lui Lud. Tisza, administrator de prefectură, și tata renumitului Coloman Tisza.

Conservatorii pe la anii 1840—47 aveau nume de batjocură „Pecovics“, totuși în comitatul Bihorului domnea partida conservatoriă, până la 1848, când se începu era liberală și în urmă revoluționară.

Înainte de a intra în evenimentele acestei epoci, am de a observa, că Ioan Dragoș atât în internul, cât și esteriorul seu era un român pronunțat, carele abona la jurnale și cărți românesci („Gazeta Transilvaniei“, scrierile lui Gavra dela Arad, Magazinul istoric pentru Dacia (din România) etc.) apera interesele națiunei sale cu graiu și în scris — încă și în jurnale unguresci; deștepta tinerimea și preoțimea mai ales gr.-orientală (apartținând acestei confesiuni). Ca un document de iubirea națiunei sale am să amintesc, că între anii 1846—7 un anume Thurzó dela Oradea-mare, nobil scăpătat de avere (dar gură mare), voind a se reculege moralmente și materialmente, a decis să meargă la Moldova la familia pe atunci domnitoare Sturdza, sub pretext, că e rudit cu ea, (Sturdza — Turza). Înțelegând aceasta I. Dragoș a scris un comunicat fulminant în „Gazeta Transilvaniei“, descoperind că acest Thurzó e un om declasat, decăduț moralmente și materialmente, deci bine să cumpească familia princiară, cu cine are de a face, căci merge acolo numai pentru ridicarea nimbului său și exploatarea familiei avute și puternice. Numitul Thurzó prin oamenii săi primind la cunoscință acest comunicat al gazetei și descoperindu-se că l-a scris I. Dragoș, l-a chiebat la terenul duelului, armele a fost pistolul, dar ambii au rămas nevătemați.

Tot în acel period un anumit Andrei Corda, (armean ungurizat) proprietar în comuna Ceica, vătëmând pe Dragoș și batjocorindu-i naționalitatea în adunança comitatensă a Bihorului, Dragoș l-a provocat la duel; alegându-se sabia; Dragoș din cauza, că era stângaciu, a fost tăiat la încheietura mânei de sub palmă; fiindu-i și vinele și arteriile tăiate, abia i-s'a putut sista curgerea sângelui și scăpa cu viață.

Cu toate aceste acel Thurzó, precum se vorbia pe atunci, a stat timp mai îndelungat la casa princiară din Iași și s'a reîntors cu parale de acolo.

În considerarea acestora Români din Biharia aveau tragere de inimă, stimă și încredere în Dragoș; de unde în primăvara anului 1848, cu ocaziunea promulgării libertății personale și a spiritului, cercul alegător de Beiuș l-a candidat de ablegat dietal în parlamentul de Pesta; este de observat că în acest cerc, pe acel timp, inteligența covârșitoare era gr. unită, profesorii gimnasiali și oficianții dominiului episcopesc gr. cat., totuși l-au îmbrățșat pe Ioan Dragoș gr. orientalul, carele după mari lupte și la a doua alegere în 2 Iuliu 1848 a și fost ales cu o absolută maioritate, iară Dragoș prin apeluri scrise de mâna sa, cu litere cirilice, îl recomanda în cercul de Ceica, dîcînd pur gr. oriental, pe Ioan Gozman avocatul, unit de religiune; — frații Alexandru și Iosif Roman purtau aceste apeluri prin comune și le ceteau poporului, de unde la prima alegere în 26 Iuniu 1848 Gozman a și fost ales.

Devenind Dragoș membru în parlamentul Ungariei, s'a făcut cel mai aderent al principiilor liberale, și prin istețimea și agerimea sa și-a atras asupra-și atențiunea guvernului maghiar și propriaminte a lui Kossuth, sufletul mișcămintelor de atunci.

Mișcămintele slavilor de sud, ale Croaților și ale Sêrbilor din Bănătul timișan, sub conducătorii lor Banul Jellacic și mitropolitul, în urmă patriarhul Raiacic, au adus partidei kossuthiștilor friguri nerveose; a mobilizat în contra lor puterea armată și garda națională, carea se formase pe atunci; iară românilor pentru ca să-i retragă dela mișcămintele începute, li-a promis eliberarea de sub jugul hierarchic sêrbesc; Eutimiu Murgu, carele între anii 1840—2 fusese și juris consult în Moldova, reîntorcîndu-se pe la anii 1843/4 în patriă, și ca bânățan agitând pe românii gr.-orientali în contra hierarchiei sêrbesci, la mijlocirea acestuia a fost dat de guvernul unguresc pe mâna procurorului regiu, și deținut până la 1848 întemnițat; atunci și el, ca toți ceilalți acușați și judecați politici, a fost eliberat, — dela acest minut Murgu a devenit cel mai mare amic și partisan al ministeriului unguresc, — fiind ales deputat din partea românilor bânățeni, ni se împare chiar în Lugoș, guvernul unguresc s'a folosit de popularitatea și aderința lui, de unde i-a permis să țină o adunăță generală a românilor bânățeni pentru a demonstra în contra sêrbilor și a cere separarea hierarchică de ei. Dis și făcut — Români au decis separarea și ruperea tuturor legăturilor cu sêrbii.

Din aceste premise ori cine putea aștepta, că mediul guvernului unguresc pentru românii orientali să fiă Eutimiu Murgu, dar asta nu s'a întemplat; cine va descrie viața lui (verosimul Dl Vicențiu Babeș, carele pe atunci încă avea un rol în Bănăt) va expune cauzele pentru ce Dragoș a fost mai isteț, mai activ, mai energic și om de fapte, deci Kossuth permițînd românilor din eparchia Aradului să țină sinod independent de Sêrbi, a delegat spre acest scop de comisar guvernial pe Ioan Dragoș, — toată activitatea lui esternă era actul deschiderii și al închiderii sinodului, dar cumcă el dedea direcțiunea se poate înțelege, —

acest sinod a avut loc în Jenopolea (Kis-Jenő) comitatului Aradului; căci orașul Aradul era mereu bombardat de armata imperială închisă în cetate, — s'a adunat de 2 ori, în 1848 și 1849 primăvara; de aici a plecat Ioan Dragoș pe la mijlocul lui April la Beiuș, și de aici în comitatul Zarandului, pentru ca să negocieze cu Iancul, ca comisar împotrît al lui Kossuth. Trebuie să notez, că Dragoș a trebuit să fie unul din cei mai intimi ai lui Kossuth; căci în ziua de 14 Aprile, când s'a făcut manifestul independenței Ungariei și detronarea casei Habsburgice, Dragoș a fost primul cu moțiunea ca parlamentul, în vederea unui eveniment măreț, să-și străpună ședința în biserica spațioasă calvină, unde deja erau adunați mii și mii de oameni veniți din toate părțile; moțiunea lui Dragoș, susținută de Besze János, a fost primită, și mergând toți deputații, partida de împăcare cu dinastia, terorizată de poporul adunat, a amuțit, și estmod s'a putut proclama independența.

Dar înainte de a me apuca de întemplanturile acelei expedițiuni, mai trebuie să amintesc, că Dragoș, Nicolae Zsiga și Georgiu Fonai (toți trei bihoreni) în 21 Maiu 1848 au ținut în Budapesta, sub președința mult meritatului Gozdu, o conferință așa numită a românilor gr. orientali, în care a formulat postulatele lor în următoarele: limba maghiară o recunosc de limbă diplomatică (a magyar nyelv diplomatiái méltóságának elismerése), dar pe lângă aceasta cer, ca în toate afacerile interne naționali (nemzeti belügyeikben) pe terenul bisericesc și școlastic să se poată folosi de limba română fără de nici o împedecare (gátatlanul) — pe lângă ministeriul cultelor să se înființeze o secțiune din bărbați români pentru afacerile bisericesci și școlastice gr. orientale, — la regimentele românesci de confinii (grănițeresci) să se denumească oficeri români — și în toate oficiile statului să se aplice și fii națiunii române (veđi „Pesti Hirlap“ nrul 67 din 1848); iată, că Dragoș încă nici nu era ales de deputat și merge pe la Pesta să lucre pentru cauzele române.

Acuma să trecem la nenorocita expedițiune:

Dragoș în 19 Aprile 1848 era deja în orașelul Brad (cottul Zarandului) și de aci scrise prima epistolă lui Iancu și Butean pentru întâlnire, prezentându-se ca esmisul regimului maghiar, respective al lui Kossuth.

Despre acest paș al său în 20 Aprile l-a încunosciițat pe comisarul guvernial George Sántha prin epistola de sub adnexul I. Acest George Sántha era vice-ispănul Bihorului și numit de comisar pentru părțile resăritene ale comitatului și părțile Zărândane. Din aceasta epistolă se vede, că Iancu a primit propunerea lui Dragoș pentru întâlnire și că locul convenirii a fost defipt pe 25 Aprile în comuna Mihăleni.

Aceasta întâlnire s'a întemplant aieva între Dragoș și căpeteniile românilor, a cărei rezultat Dragoș îl descrie în epistola de sub adnexul II.

Deși depărtările pe timpurile de atunci, în lipsa șoselelor regulate și a căilor ferate, erau mari, dar estafetele umblau necurmat ziua noaptea; drept ce Kossuth a fost în pozițiune ca deja în ședința din 26 Aprila a conventului (parlamentului) de Dobrițin să comunice scirea îmbucurătoare, că românii ardeleni sunt pe cale a depune armele și a se întoarce sub regimul legal; de unde tot în aceeași zi Kossuth a emis condițiunile de împăcăciune sub nrul 6219 k., prin cari pe lângă susținerea limbei maghiare de limba diplomatică, românii sub nume de „român“ se recunosc de naționalitate separată, căreia pe terenul eclesiastic și școlastic i-se asigură drepturi de mare lărgământ, iară resculaților amnestia (afară de episcopul Șaguna).

Dragoș, având acest document la mână, s'a dus la Abrud, unde a și ajuns în 3 Maiu 1849; apoi în conferința pentru împăcăciune, ținută în 5 Maiu în Câmpeni, prefectul Butean a cetit actul oficios edat de Kossuth, după care Dragoș a luat cuvântul în interesul păcii, iară vice-prefectul Boier susținând propunerea lui Dragoș, împăcăciunea a fost primită și decisă depunerea armelor, ce s'a și întemplat mai ântâi din partea Buciumanilor. —

În urmarea acestora în 6 Maiu steagurile ungurești, delăturate în luna Decemvrie 1848, fură de nou arborate în Abrud, unde sosind și Iancu s'a încheiat pacificațiunea, când deodată sosese vestea că Hatvani se apropie de Abrud, fără să fie anunțat întreruperea armistițiului.

Dragoș, înțelegând acestea, a plecat călare înaintea lui Hatvani, rugându-l să se reîntoarcă, căci pacificarea e făcută, dar neprimind insistințele lui Dragoș, în 6 Maiu seara a intrat în Abrud, fără de rezistență; celea urmate după aceasta se știu din descrierea lui Ștefan Antonescu.

Hegyesy Márton, avocat în Oradea mare, în opul seu „Biharvár-megye 1848—1849 években“, din carele am luat unele notițe și decopiat adresele I. II, amintesce, că moartea lui Dragoș n'a fost notificată parlamentului, de unde nici că s'a făcut altă alegere de deputat în cercul Beiușului, rămânând vacant până la sugrumarea revoluțiunei; bună oară Kossuth și regimul revoluționar n'a ținut de consult, că în timpul acel agitacii să se adune două — trei mii alegători români, cari erau în legături de vecinătate cu părțile Ardealului și respective comitatul Zarándului.

Între notițele reposatului Alexandru Roman am găsit, că el pe timpurile acelea fiind profesor în gimnasiul de Beiuș, a fost rugat de Dragoș să-l însoțească în călătoria sa la Abrud, dar n'a primit, — Dragoș în ambele lui expedițiuni avea mulți bani de argint în săculețe — din cari împărțea cu mâna largă oamenilor ce-l împresorau, se poate presupune că acești bani n'au fost din al său. Dragoș în provincia beiușană avea omul său de încredere pe protopopolul greco-orient. de Beiuș Ioan Pap (supranumit Füstös), om cu talia înaltă, esterior împunător și

frumos; carele fu pus de președinte al consistoriului gr. oriental de Orade, cu delăturarea bătrânului Bosco.

Pap Ioan se repezea mai de multe ori la Debrețin parte fiind chie-mat, parte să raporteze despre stările politice și mișcămintele din aceea provincie; odată reîntors dela Debrețin a adus mulți bani în bancnote kossuthiane, din cari împărția preoțimei gr. orient.

Dragoș în expedițiunea sa a mărturisit lui Alexandru Roman: „că el se joacă cu capul; dar dacă i succede misiunea, Kossuth îl face fșispân (prefect) comitatului (județul) Bihorului“.

Tot în notițele sale Alexandru Roman spune, că după sufocarea revoluțiunei a plecat în munții apuseni ai Transilvaniei, unde a petrecut trei săptămâni, mai mult în casa lui Simeon Șuluțiu în Abrud, din a cărui gură a aușit trista tragediă a nefericitului Dragoș, întâmplată chiar la casa sa; și anume că stând Iancu cu tribunii sei la prândeul (ospetșul) dat de Dragoș, vine un sol dela șanțurile de Mihaleni cu vestea, că Hătvăneagu (Hatvani) a trecut șanțurile (valul) și este pe drum cătră Abrud; cum apoi ântâi Andreica, apoi alți tribuni se strecurau neobservați și se depărtau, făcând să resune buciulum și să se adune gloatele, cari începură a depune armele, după pactul încheiat; cum Iancu apostrofa pe Dragoș pentru vătemarea armistițiului, — cum Dragoș răspunse, că Hatvani lucra de capul său, dar *că nu are să se întemple nici un rău, și dacă s'ar întempla pe el să-l ucidă ântâi*; apoi cum îndată ce veni Hătvăneagu la Cernița, (rîul ce desparte satul Abrud de oraș) Iancu cu ceialalți se îndepărtă înfruntând pe Dragoș; rămânând numai Dobra și Butean, cari se încredeau în „Salvus conductus-ul“ lui Kossuth; în fine după-ce moții bățură pe Hatvani și oastea lui se nimici, aușind și vâdând moții cum omorîră oamenii lui Hatvani pe Dobra, cereau pe Dragoș să-l omoară; carele fiind oaspele lui Șuluțiu se ascunsese în pivnița casei, într'un hămbariu; de unde în urmă eși; apoi prins, fu dus în curte, și abia ajuns la ultima treaptă a scării (căci casa era înaltă) și începură moții a striga „iacă dracul!“ cerând să fiă ucis, unul din ei i strigă lui Dragoș: „*đi tatăl nostru căci trebuie să mori*!“ Dragoș i roagă đicând „*fraților! nu me ucideți căci sunt român ca voi*“. „*Ba frate esci cu dracul*“ fu răspunsul și la moment primi o lovitură cu lancea în ceafă, după care cădând la pământ, urmară mai multe înpunseturi cu lăncile, până ce uciđindu-l, îl aruncară în cimiterul bisericei luterane din vecinătate. Ce s'a ales apoi de rămășițele lui pământene? nu-mi este cunoscut.

N'a fost căsătorit nici odată, nici că au rămas eređi după el.

Urméză un alt „species-facti“ împărtășit tot de dl Iosif Roman, e subscris de Stefan Antonescu și scos din arhivul capitlului gr. cat. din Oradea mare.

Az erdélyben a románok által történt Drágos János képviselő úr megöletése okáról, mint a mellette lévő, s a történetek szemtanuja, tiszta

lélekkel, s önmeggyőződéséből, következőkről tanusítást teszek mindenki előtt, a dolgot igazi valóságában hogy az így történt: — *csütörtökön május 3-ik* napján, Bucsesdről, több tribunok, kapitányok s ott levő román tábor parancsnoka Jámbor kíséretében délben érkeztünk Abrudbányára; itt a *főbírónál* szállásoltattak — az örömet melyet a városi néppel éreztünk leirhatlan; röktön a városban tartózkodó román vezérek oda jöttek mint megváltójuk tiszteletére; este beérkezett Janku is Topánfalváról, s Drágos képviselő urral mindjárt értekezett, *pénteken május 4-ik* napján a főbírónál, hol szaláson volt az említett képviselő úr — minden román vezér összejött, és Drágos képviselő urral értekeztek; az értekezésnek dús sikere volt, mert Janku az nap mindjárt a másnapon Topánfalván tartandó népgyűlést az egész vidéken hirdette és a kitűzött időre az embereit oda rendelte; Drágos képviselő úr mindjárt errül Hatvani Imre őrnagy urat tudósította, és egyszersmind megmondotta, hogy itt fegyveres erőre nincs szükség — *Szombaton május 5-ik* napján Topánfalván tartandó népgyűlésre kimentünk mindnyájan, hol a *tenger nép* már tudva némileg miért nagy örömmel eljött, és pedig *mindegyik fegyvertelenül*, a város zajongott az örömtől, az emberek vidor arczain olvasni lehetett az óhajtott sz. békeségei hajlandóságot. Dél tájban Janku össze szedvén az embereit, a város mellett szokott helyen, szabad ég alatt, beszédjét elkezdette, melyben előadta összejövetelük indokait, és a sz. békeségre hiven intette, s egyszersmind az említett küldött személye sértetlenségéről, tisztelete s becsületéről óvakodott; azután a *népkebeléből egy négy tagból álló küldöttséget* nevezett, mely helyben tisztelt küldött után ment és ötet a nép kebelében nagy vivatok közt vezette; az említett küldött úr mindjárt előadván, hogy őszinte egy vér s vallásból való, mint ők, annál fogva ötet mint testvért s jó akarójukat tekintsék, és benne ne kételkedjenek, mert *ő nemzete boldogságát és felvirágzását akarván előmozdítani* teljes testvéri bizalommal s őszinte szeretettel ment hozzájuk; továbbá előadta kiküldetésének célját, és egy saját nyelvükön készült szép és átható szónoklattal ünnepelesen, az óhajtott sz. békeségre őket felhivta; *előmutatván a magyar magas kormány elnöke manifestumát*, annak foglatatát saját nyelvükön megmagyarázta; mit a románok hallván, leirhatlan örömmel elfogadták és tiszta sziv és lélekből hodulatukat kijelentvén, kinyilatkozták, hogy ők ellenséges fegyvereiket leteszik, mert ők azt tudták, hogy a magyar, a szabadság sz. malasztját elrabolni, nemzetiségöktől, vallásuk és nyelvük használatától megfosztani akarja, de most az ellenkezőt látva, mint hogy másoktól elámitatva vannak, csak „a magyarral készek kezét fogni, aképpen, *hogy reájok fegyveres erőt ne küldjenek* és hogy *egy küldöttséget fognak küldeni a magyar kormányhoz* hódolatukat kijelentendő és kéréseiket kieszközlendő, miről Drágos küldött úr, a magyar kormány *elnök* nevében őket biztosítá, hogy mindezek *beteljesedni fognak*, és hogy a küldöttség bántatlanul járandhat a maga dolgában; ily nagy siker koszoruzva végződött a Topánfalvi népgyűlés; innen a román vezérekkel együtt, *Jánkut kivéve*

ki ott maradt másnapig Abrudbányára este vissza jöttünk *mindezek szombaton május 5-ik napján történtek*. Vasárnap május 6-ik napján komor felegek boríták el az egész vidéket, ki sem gondolva, hogy e nap gyászos leend, a midőn legdicsebbnek lenni tartottuk; e nap 11 órakor ismét népgyűlés tartatott az unitárius egyházban Abrudbányán, hol Drágos küldött úr a manifestum felolvasása után a szószékről szokott módon méz szavu s átható szónoklatával annyira meghódítá a városi polgárokat, a románt úgy mint a magyart, hogy egy szívvvel lélekkel kitörő éljenek közt *tökéletes békeségei megjegyzéseket kimondották*, az említett küldött rögtön *a városi törvényhozó testet megalakítván* a magyar kormány iránti hűsége fel is eskette, a hely színén, az egész néptömeg jelenlétében. A tegnapiánál dúsabb eredménnyel 3 órakor oszlott a mai gyűlés; a fegyverek behozását hétfűre, *május 7-ik napjára* tüzetett, innen minden polgár nyugodt szívvvel, csendes lélekkel kunyhójához tért a sz. békeség sz. malasztját hirdetni. De esteli órakban a nagy öröm ürmmé vált, *mert 4 óra tájban* azon hir kering a városba, hogy a magyarok jönnek, a mit hinni nem akartunk, tudván, hogy Drágos úr megmondotta Hatvani őrnagy úrnak, hogy itt fegyveres erőre nincs szükség, *6 óra tájba a hir való lett*, Drágos és a *főbíró Boer úr* rögtön lóháton eleibe ment azon szándékkal, hogy ha lehet térítsék vissza, ha pedig nem, legalláb a városon kívül — mint Janku is mondotta — tábort üssenek, élelmet pedig a városból fognak kiküldeni; de Hatvani urat erre birni semmikép nem lehetett, *hanem éjjeli 11 órakor a néptől üdvözölve* a városba vonult, a piacon rendbe állítván katonáit a polgároknak szónokolt, mely szónoklatában, e megjegyzésre méltó szavakat mondott! — „*hogy eljött én elöttem egy érdemes férfi, a románokat üdvözölni én pedig eljöttem a magyarokat üdvözölni*“ — mely szavakon nemcsak a románok, hanem a magyarok is megütköztek, mert az említett férfi nemcsak a románokat, hanem külömbség nélkül a magyarokat is, és mind a két nemzet felvirágzásán törekedett, minek példája maga lett. Hatvani miután a katonaság elszálasoltatott, parancsot bocsájtott *fejvesztés alatt*, a fegyvereket a városházához hozni, a mit a békés polgárok meg is tettek, még Kornáról is hoztak be fegyvereket *hétfőn május 7-én délelőtt*; ez így tartott hétfőn délig, a midőn. Hatvani katonáinak egy részét a piacon rendezvén, egy részeg román keresztül mentében, elfelejtkezve magáról, szolt, hogy „*ő magyart ölt*“. Hatvani ezt halván, *helyben lemészároltatta*; reggel még *Dobrá*t, mint már engedelmeségre tért befogatta; délután *Butcan Jánost* szinte mint engedelmeségre megtért befogatja; a főbíró, mit sem gyanitva arról, az utczáról befogatja, kit, miután érette az egész város jót állott és megkérte, nagy nehezen kibocsátotta; Drágos ezek alatt töbször felkérte Hatvanit, hogy a foglyokat bocsássa ki és ezzel pedig hagyjon fel, mert a nép fegyvereit leteszi, de Drágos szavaira nem hallgatva folytatta kegyetlenségeit; *4 óra tájban* valami rossz ember jön azon hirrel, hogy a románok Topánfalva felül a várost megrohanják, a városban lármát vernek; a ka-

tonaság egy része Topánfalva felé kimegy, a katonaság látott csakugyan embereket jönni onnan de nem vizsgálva meg a dolgot utánok tüzelni kezdettek, és vagy öt ember leesik; és mi volt ez? Janku már összeszedte volt a fegyvereket onnan, és szekerekre rakta, — mivel a határozott nap volt -- s több embereivel el is küldötte, hanem a városba a katonaságtól nem jöhetvén, vissza fordulni voltak kénytelenek, elrémülten visszafordulván, Jankunak megmondották, hogy megtámadtván közülök ötten elesetek, a magyar katonaság által. Erre Jancu a fegyvereit ismét népei közt kiosztotta, és megintette, hogy mivel a magyarok ily alávalóan megcsalták, utolsó csep vérig ne hagyják, és ezért boszút álljanak; ezen megtámadás után Drágos küldött úr, ismét küldöttséget küldött Jancuhoz, de már akkor avval tért vissza, hogy Jancu a népet ismét felfegyverezte és már kettős erővel s dühhel fogja támadni a magyarokat egy ily alávaló tettért. *Kedden reggel május 8-án* szomoru színet öltöt fel az egész város magára, a vidék fellett nehéz komor fellegek emelkedtek, minden ember már előre tudta, hogy ez nap gyászos leend, mert Jancu csakugyan beváltotta szavát és 4 óra tájban Topánfalva felől *nyugoti hegy kopasz csucson* számtalan néptömeget látunk csatár lánczban seregelni; erre a magyar katonaság egy része arra kivonult, mit a románok látva, több puska lövéssel üdvözültek; egymáshoz közeledvén, a nagy csata megkezdődik, mely mind a két részről igen hevesen folyt, éjjeli 10 óráig, a midön sikerült a magyaroknak a románokat megszalasztani, — ugyan ekkor más felől támadták meg Verespatakot, melyet kirabolván s többeket legyilkolván, fel is gyújtották, de le nem égett egészen, — *szerdán május 9-ik* napján csendesség uralkodott délig, a midön a románok a várost 5 részről 3 óra tájban megtámadták; a tegnapiénél nagyobb csata megkezdődik, és kétszeres dühhel s tüzzel folyt mind a két részről, 3 órától éjjeli 3 óráig, a midön a magyarok munitzia szükében léven, több magyarokat magukhoz vévén a városból kivonulni kénytelenültek; a románok kivonulásunkat észre vévén, és hogy Brádra akarunk vissza menni, Cserniczai utunkon megtámadtak de az ágyuinkkali gyors tüzeléssel sikerült keresztülmenni; Drágos úr is a szorosig eljött hanem a borzasztó tüzet látva, többekkel vissza fordult a városba, hol a vad nép által elfogatván, *Sulucz Simon udvarán lándzsák* által a nép dühének áldozatjává lett; ekkor a szép várost kirabolván, az embereket legyilkolván, fel is gyújtották; mely szomoru gyászos esetet, egyenesen azon nagyra vágyó, a más dicsőségét irigylő, és azon sok szép arany, mely azon a vidéken találtatik — nagy imádójának, a kilenczedik hadsereg testület balszárnya főparancsnokának Hatvani Imrének, és az ő nagy eszének tulajdoníthatni. Antoneszku István s. k. költészet osztály tanuló.

Pe dosul acestei hártii stă scris:

„Az Erdélyben fellázadt románok által történt Drágos János képviselő urnak meggyilkolása okának körülményes leírása szemtanu által“.

Originalul acestei scrisori s'a găsit în arhivul Capitułului gr.-cat. de Oradea-mare; mi l-a înmănat d-nul canonic Arseniu Șarcadi.

Stefan Antonescu este fiul preotului gr.-or. dela Cornițel (districtul nobilitar al Boroadelor în comitatul Bihorului) l-am cunoscut personalmente pe tatăl seu, și-l cunosc și pe dl Stefan Antonescu, carele a ajuns în comitatul Caraș-Severin la Lugos a fi președintele Sedriei orfanale; de presinte mi se pare că-și ține locuința în comitatul Aradului.

Evenimentele mai sus citate de dînsul s'au întemplat în anul 1849.

Eu atunci eram jurist absolut, și locuiam în Beiuș, cu mama mea văduvă.

Dragoș în anul amintit luna Aprile a sosit la Beiuș, cu Stefan Antonescu, carele ca tînr de 17—18 ani, i făcea serviciile personali; a descălecat la casa lui Miha Fericeanu, unde în preseara plecării sale spre Zarand erau adunați: Petru Pavel, avocat, Ioan Pop, protopop gr.-or. în Beiuș, și om adict al guvernului maghiar, — directorul gimnasial George Vlaș, și subscrisul a fost chemat atunci la acea cină și fratele meu Alexandru Roman, el însă n'a venit.

Mama noastră încă era fată de Dragoș, și țineam rudenie cu Ioan Dragoș, de unde mă numia „nepoate“; încurajat de aceasta legătura, în acea sară de despărțire ridicând păharul, i-am ȃis: „acest pas de mare importanță ți va aduce sau binecuvântarea, sau blăstēmul națiunei!“ atunci a sărit la mine, m'a îmbrățișat și m'a sărutat ȃicēnd „sunt convins că voi primi binecuvântarea națiunei mele pentru carea lucrez“.

Acestea le-am însemnat pentru ca să dovedesc, că Dragoș a avut simțeminte romănesci încă pe atunci, cānd inteligița romănă în mare parte era indiferentă și amorțită; de unde presupun, ba sunt convins, că el a mers cu cugete curate la Iancu, și a fost departe de machinațiunile viclene ale lui Kossuth, înțeles cu rectorul calvin Hatvani.

După catastrofa dela Abrud, Antonescu a trebuit să aducă cu sine uneltele și scriptele lui Dragoș, cu a căror îngrijire era însărcinat; ce a făcut, unde le-a aședat? nu știu, că eu n'am avut întălnire cu dînsul de atunci; el este în viață, și poate, ba trebuie să dea deslușiri.*) Acestea le-am scris pro memoria.

Oradea, 4 Novembre 1897.

Iosif Roman,
advocat.

*

Colonelul de honvedei, Csutak Kálmán, în broșura sa „Aradi fog-ságom alatt irt adatok.“ *povestesce*, începēnd dela pag. 63—83 un dialog al dînsului cu Iancu petrecut pe vîrfu dealului dela Tomasek (?!) unde la rugarea lui Iancu s'a înfățișat Csutak în 12 Aprilie 1849, pentru a

*) Eu am rugat pe dl Antonescu, președinte la sedria orfanală, în pensiune, cu locuința în Șiria (Világos), să-mi dea unele deslușiri, respuns însă n'am primit.

statori punctele de capitulare, căci „capitularea“ a fost scopul pentru care Iancu ceruse o întâlnire, țice Csutak.

Nu sciu să existe în districtul Zarandului o localitate cu numele „Tomasek“, comună sigur nu, ceea ce eu sciu e, că întreagă aceasta istorisire este o șcornitură fabricată anume, ca să se laude înaintea Ungurilor, cari au vrut, precum o spune el însuși, să-l aresteze, din cauză, că n'a putut învinge pe Români.

Nici odată Iancu n'a cerut dela nici un comandant ungur vre-o întâlnire; întreg dialogul e o invențiune ridiculă.

Csutak îl înfățișează pe Iancu ca pe un păcătos, care a mers să-i ȃică: „Mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa“ !

Ne mai spune Csutak, că Iancu ceruse dela el un „armistițiu“ de 14 ȃile, el însă i-a acordat numai 8 ȃile; în punctul 3 din condițiunile de „capitulare“ „*se obliga Iancu*“, ca în 8 ȃile să pună la dispozițiunea lui Csutak 4 batalioane de honveđi ș. a. ș. a.

Dacă Csutak va fi cređut că Români nu-i vor ceti cartea și că vor trece poveștile lui nescărmădate „apoi rău s'a înșelat“.

Se găsec în cartea lui Csutak unele descoperiri, compromițătoare chiar pentru Maghiari, cari ar fi de mare interes pentru istorie, dacă s'ar fi publicat sub altă firmă. După-ce însă ai prins pe cineva *cu cupa mică*, nu-i mai cređi, nici atunci, când adevărul l-ar grăi.

Despre autenticitatea scrierii sale privitoare la Iancu, iată un exemplu: Pe pagina 14 ne povestesc, că în 5 Aprilie el (Csutak) cu vre-o câți-va honveđi au prins vre-o 500 de Valachi din tabera lui Iancu, pe cari i-a pardonat. Între aceia era și un popă bătrân valach; acesta aruncându-se în genunchi a strigat: „Pardon capuluj meo, domnule mariata“. Iar Csutak a răspuns: „Fije dare ammin“. Atunci popa s'a sculat și i-a dat o epistolă, ce o scrisese căpitanul Ioan Trăilă din arestul seu din Brad, lui Iancu, în care descrie starea armatei maghiare. Csutak a esecutat pe Trăilă în aceea ȃi. Popa cel bătrân a descoperit că el e trimisul lui Iancu, care ar dori să capituleze. Csutak a dat lui Iancu o întâlnire la Tomasek; conversarea foarte lungă a decurs în limba română. Iancu vorbea perfect în limba maghiară; iar Csutak vȃdurăm cât scia românesce.

Dînsul se laudă, că Kossuth la propunerea lui a împuternicit pe Dragoș, ca să încerce pacificarea cu Iancu; dar și aceasta aserțiune e neadeverată.

Kossuth în răspunsul seu dat lui Dragoș în 26 Aprile 1849, spune hotărit, că Dragoș a inițiat pertractarea de împăciuire între guvernul maghiar și Iancu. (Veđi „Transilvania“ Nr. 2 1877).

Ne mai spune Csutak că dînsul a plecat împreună cu Dragoș la Dobrițin, ca să raporteze lui Kossuth, că Iancu vrea să capituleze, dar cere „amnestie generală“. Înainte de a pleca a dat ordin lui Hatvany, ca până la întorcerea lui dela Kossuth, să nu cuteze a ataca pe Români. În absența lui însă a sosit la Brad colonelul B. Banffy, care

a provocat pe Hatvany, ca să între în Abrud și să stîrpească pe toți Valachii, cari sunt rebelli și nu merită „armistițiu“.

Am cetit — ȕice Csutak — în mai multe locuri (több helyen), că Kossuth a imputernicit pe Hatvany să între în Abrud, călcând armistițiu, dar aceasta nu poate fi adevărat.

Reu se înșeală Csutak. Renumitul general Klapka, un intim al lui Kossuth, iată ce ne spune în „Memoirele“ sale p. 45—47: „Der Reichstags-Deputirte Dragoș, ein humaner, aufgeklärter Mann, und Walache von Geburt, ward von Kossuth mit dieser hochwichtigen Sendung (Vermittlungsversuche anzubahnen) betraut. Er begab sich nach Abrudbánya, wo damals das Lager Janku's stand, in der Absicht, vorläufig einen Waffenstillstand abzuschliessen. Schon waren die Untethandlungen ziemlich vorgeschritten, und die nun über die wahre Sachlage aufgeklärten Walachen dahin gebracht, unter halbwegs annehmbaren Bedingungen die Waffen niederzulegen, als der Führer eines zur Beobachtung jener Gegenden aufgestellten ungarischen Streifkorps, von unzeitiger Kampflust getrieben, *unter der Vorspiegelung, dass Dragoș und die Walachen Verrath im Schilde führten*, vom Kossuth die Erlaubniss erbat, die in ihre Hochgebirge zurückgezogenen Walachen angreifen zu dürfen. Er wusste die Sachlage so günstig für die Ungarn und den bevorstehenden Erfolg so glänzend darzustellen, *dass Kossuth seinen Berichten Gehör und Glauben schenkend, den Befehl zum Angriff ertheilte*.

Hatvany, so hiess jener verblendete Commandant, rückte nun, *trotz der früher erhaltenen kriegsministeriellen Anordnung, vor Beendigung der Unterhandlungen und dem Eintreffen der Verstärkungen keinen entscheidenden Schritt zu wagen, gegen Abrudbánya vor*.

Puneți față în față, aceasta descoperire a lui Klapka, cu cele ȕise în „Biografia lui Iancu“ la pag. 15—16 și cu ordinul lui Kossuth trimis în 11 Maiu 1849 lui Hatvany, și veți avé tabloul clar inaintea ochilor.

Că Klapka a fost cel mai intim al lui Kossuth, se adevărește cu multe documente, ce se găsesc într'un alt op al lui Klapka: „Der Nationalkrieg 1848—1849. Leipzig, 1851“. Dar mai ales prin doue epistole ale lui Kossuth trimise lui Klapka în 1 Iulie 1849 din incidentul împărȕhierii lui Kossuth cu supremul comandant al armatei, Görgey. Iată un pasagiu: „Ich achte in Ihnen einem römischen Charakter.

In Ihnen Herr General werde ich mich nicht täuschen! Kossuth, Reichsgouverneur“.

(Memoiren p. 123—124.)

În fine Csutak, ca să dovedească, că Iancu cu el a tractat despre împăciuire și că el i-a garantat „armistițiu“, neagă ceea ce se cuprinde în „Ujjabkori ismeretek tára“, că ministeriul maghiar de resboiu însuși ar fi încuviințat „armistițiu“ deși generalul Klapka în opul seu la pag. 46 ȕice că: „Hatvany rückte nun trotz der früher erhaltenen Kriegsministerial-Anordnungen vor“.

Negațiunea lui Csutak, față cu scrierea unui bărbat de renumele lui Klapka, n'ajunge absolut nimic.

Altcum, o dovedesce aceasta misiunea lui Dragoș în munții apuseni și plenipotența lui, dată de Kossuth în 26 Aprilie 1849, în care se cuprind și următoarele cuvinte: „De aceste principii condus, dechiar dtale și te împuternicesc, ca arătând scrisoarea-mi presentă ori și cui, să faci cunoscut voința mea nestrămutată: că mie'mi pare reu din inimă, de nefericirea resbelului civile și m'ași ține fericit dacă l-ași pute curma, nu prin ascuțitul săbiei inesorabile, *ci cu ramura de olivă a păcii oneste.*“

Mai clar nici că se putea.

Toate celea cuprinse în acest manifest, le-a garantat atât Kossuth, cât și Dragoș, pe cuvântul de onoare al seu și al națiunei maghiare.

E deci evident, că garantarea „armistițiului“ din partea lui Dragoș s'a stipulat în mod provisor, între el și Iancu, Butean, Dobra, Boer și alții în 25 Aprilie, și că Csutak a fost încunosciițat prin Dragoș despre aceasta. Asemenea e dovedit mai presus de ori-ce îndoială, prin epistolele autografe ale lui Dragoș, că nu Iancu, ci Dragoș a cerut o întâlnire. Că Iancu nici grijă n'avea de Csutak și de armata lui, cu atât mai puțin îi putea trece prin minte a-i cere o întâlnire, cu scopul veți Doamne! de a capitula, o dovedesce mai clar decât lumina soarelui, ordinul ministrului de resbel Mészáros, dat din Dobrițin în 16 Februarie 1849, prin care-și exprimă temerea că: „Valachii vor ocupa Oradea mare“.

Iată și epistolele autografe ale lui Dragoș:

I. Drágos János levele 1849 April 20-ról Brád mezővárosból, Sántha György kormánybiztoshoz Halmágyon.

Kormánybiztos Sántha György úrnak!

Megbizatásom illetőleg idejövetelem okát nints időm most hosszabban leirni; *azt ön ügyis tudja*; eddigi eredményéről azonban röviden tudósítani azért látoim jónak, hogy *minden perczen mindenre készen kell ugyan lenni*, mind az által a *főlhivásom folytán* Jánku Ávrám és Buttyán Jánostól éppen most kapott válasz, mely szerint értekezésre lett idézésekét elfogadva, helyt és időt jelölnek, *jogosít reményt táplálnom, hogy ezen eddigél volt szomorú helyzetnek békés úton végét érendjük*. Miről a vidéken levő aggodalom lehető enyhítése vegett előlegesen értesíteni jónak láttam *addig is, míg kellően rendelkezni szükség leend*. Drágos János országgyűlési képviselő.

II. Drágos János levele Sántha György kormánybiztoshoz.

Kormánybiztos Sántha György urnak

Halmágyon

Hozzám intézett felhivására röviden azt kellett válaszolnom mi-ként teljes hatalmu biztos Csányi László ur a kormány által ugyantsak kiküldetésem alkalmával tudósított; én tehát csak azért véltem szükségesnek elmenetelemtől tudósítani, *hogy ha netalán a vonaloni intézkedésre valami szükség lenne, késsen találja önt a tudósítás*; — mert

hogy mibe jaroک, azt, ugy tudom hogy bizodalmas együtlétünkben tudomására jutattam; s minthogy fel sem tehetem, hogy egymást minden erön ne segitenök, eredmény előtt a dolognak hivatalos közzétételét nem tartom szükségesnek, annyival is inkább, mert mint fentebb mondam már Csányi ur előtt tudva van; — *külömben is a dolog inkább ki-nálkozó alkalomnak kellő időbeni czélszerű felhasználásától sem mint formalitástól függő lévén*, ennek mulhatatlan következése az a mi most van t. i. nyombani érintkezés magával a kormánnyal.

Ez uttal is tehát csak lehető röviden azt írom meg, hogy én a felkölt román nép főnökeivel összejöttem, tőlük megértetem, miszerint ők a magyarhon javára s annak függetlenségének lehető megalapítására fegyvereiket leteendik, ha a kormány annak betsülettel leendő letételeket elfogadja. Most én lehető leggyorsabban, megyek Debreczenbe. De a kristyori hágon feldölvén, némi időt töltök már az utba, és így *ne hogy a fegyveres erő vezérlőivel levő viszonyok miatt, a dolog miben létét nem tudva, valami magát előadhassa, szükségesnek tartom önnel tudatni azt is, miként ulezredes Csutak Kálmán urreali megállapodás folytán a mi fegyvereink bizonytalan időre, mig t. a felsőb intéskedés jövend, megtámadólag nem működnek, hanem pihennek*, erről én a felkölteک főnökeit Csutak ur beleegyezésével tudósítottam, *komolyan tiltván el őket minden mozdulattól*. Így áll tehát a dolog ma, mi lesz tovább? meglátjuk. Vaskoh April 25 1849.

Dragos János, országgyűlési képviselő. —

Originalele acestor epistole se găsesec în museul comitatens de Oradea mare.

Pasagele sau subliniat aici la redacțiunea „Transilvaniei“.

Iată și traducerea românească:

I. Epistola lui Ioan Dragoș trimisă din Brad în 20 Aprilie 1849 comisarului guvernial Georg Șanta.

„Domnului comisar al guvernului Georg Șanta!

De present n'am timp a descrie mai pe larg cauza însărcinării respective a venirii mele aici; aceea dta și așa o scii; despre rezultatul de până acum însă a ve încunosciița pe scurt, de aceea aflu de bine, *căci deși in tot minutul trebuie să fim la toate pregătiți*, totuși respunsul ce tocma acum l-am primit dela Avram Iancu și Ioan Butean *in urma provocării mele*, ne îndreptătesce a spera, că, deoare-ce ei au primit invi-tarea și au designat timpul și locul întâlnirii, situațiunea tristă de până acum, se va termina pe calea împăciuirii.

Ceea-ce, spre alinarea îngrijirilor, ce domnesc în acest ținut, am cređut a fi bine a-ți aduce la cunosciița, și până atunci, când trebuință va fi a dispune în mod corespundător; Ioan Dragoș, deputat dietal.

II. Domnului George Șanta, comisar al guvernului

în Hălmagiu.

La provocarea dtale, pe scurt am a-ți răspunde, că dl Csányi, comisar guvernial cu deplină putere, a fost încunosciițat din partea

guvernului despre misiunea mea; eu deci numai de aceea am aflat de trebuință a ve înștiința despre depărtarea mea, ca, *dacă cumva ar fi ceva trebuință de a dispune pe linie**), să te aflu raportul pregătit; căci despre misiunea mea, așa cred, că cu ocasiunea întâlnirii noastre confidentiale, v'am înformat; și fiind-că nu pot presupune, ca noi să nu ne ajutăm împrumutat din toate puterile, iar publicarea oficioasă a lucrului înainte de a fi ajuns la un rezultat, nu o aflu de trebuință, cu atât mai tare, căci, precum și mai sus amintiiu înaintea dlui Csányi e cunoscut. Dar și altcum acest lucru fiind mai mult atârnat *dela folosirea cu scop a ocaziunii ce se îmbie*, decât de formalități, urmarea neîncunjuraveră e, ceea ce acum se întemplă, adevă, imediata atingere cu guvernul.

Eu dar și acum pe scurt îți scriu, că eu am convenit cu căpeteniile românilor resculați, dela ei am înțeles, că dinșii spre binele patriei maghiare și pentru întemeierea independenței aceleia, își vor depune armele, dacă guvernul va primi depunerea cu onoare a armelor.

Eu acum cu cea mai mare grabă me duc la Dobrițin. Dar pe dealul din Criscior m'am răsturnat, și am fost silit să petrec un timp oare-care pe drum, astfel nu cumva din cauza comandanților, nesciind ei starea lucrului, să se întemple ceva, m'am înțeles cu locotenent colonel Csutak Kálmán, că *până la sosirea unui ordin mai înalt*, armatele maghiare nu vor ataca, ci vor odichni, despre aceasta te încunosciițez și pe dta. Despre aceasta am încunosciițat, cu învoirea dlui Csutak și pe căpeteniile resculaților, oprindu-i serios dela ori ce mișcare. Astfel stă dar lucrul ați, ce va fi mai departe? vom vedé. Ioan Dragoș, dep. dietal.

Vasko, 25 Aprilie 1849.

*

Să ascultăm ce ne spune Barițiu în vol. 2. pag. 526 în aceasta afacere:

„În dieta Ungariei prefacută în Octombre 1848 înainte *in convent revoluționar*, remaseră și câțiva deputați de naționalitate română, atât din Ungaria, cât și din Transilvania. Cei din Ungaria oameni tineri, foarte deștepți, și ca Români mărturisiiți pe față, eșiiți însă din academia de drepturi, sau dela universitatea din Pesta, sbeuseră în spiritele lor toate ideile revoluționare ale acelei epoce în mod cu totul unilateral, unguresc, așa precum conveniau ele partidei antiaustriace.

Unii din acei deputați călătoriseră în Transilvania la anul 1848 până la Brașov, cu scop de a intra în relațiuni cu Românii de aici și a-i îndupleca să primească uniunea țerei și să fie îndestulați numai cu libertatea individuală, în spiritul legilor unguresci din Aprilie, iară drepturi separate naționali să nu pretindă. Afară de prea puține excepțiuni, cu totul alta era dispozițiunea spiritelor la Românii din Transilvania.

* Înțelege linia ce desparte tabera maghiară de cea română.

În urma unor informațiuni date lui Kossuth despre ținuta politică a deputaților de naționalitate română, pentru misiunea în munți îi erau propuși trei candidați: Sigismund Pap, Alexandru Buda și Ioan Dragoș. Guvernatorul Kossuth a denumit din acei trei pe Ioan Dragoș. Al. Buda, după însuși mărturisirea sa, oareș cum ofensat că nu a fost el încredințat cu acea misiune, descoperi lui Kossuth părerea sa de reu. Atunci guvernatorul replică lui Buda: „Nu ambiționa o misiune atât de periculoasă precum este aceea dată lui Dragoș și primită din partea sa, pentru că eu între împrejurările actuali nu ași putea garanta nici pentru viața lui, nici pentru a ori cărui altuia, care ar cuteza să ia asupra sa o misiune atât de periculoasă.“

Kossuth sciuse foarte bine, că el trimite la prefecți un agent al seu numai cu scop ca să-i fie amețiți și nepregătiți, iară într'aceea să-i calce pe neașteptate cu putere armată, apoi dacă va și peri agentul numai un Român va peri; iară perirea acelu *unul* era să fie mai mult de cât sigură din momentul în care el ar fi apărut ca *trădător de sânge*, ceea ce Dragoș nu a putut să-și imagineze, că el era destinat a căde victima perfidiei lui *Opafarkas*.“

*

Din scrisoarea lui Dragoș trimisă comisarului guvernial Sânta György în 20 Aprilie 1849 vedurăm, că Dragoș provocase pe Iancu, ca să se învoiască la o negoțiațiune de împăciuire; urmarea fu, că Iancu, împreună cu vre-o 30 fruntași, s'a întâlnit în 25 Aprilie cu Dragoș în satul Mihăleni. Între cei de față a fost și prefectul Vasile Moldovan. Să vedem ce ne spune el în „Transilvania“ Nr. 12 anul 1877 referitor la Dragoș: „Când am sosit noi la Mihăleni și am intrat în casa cea mai aproape situată de stânca Vulcan, am aflat pe Dragoș într'o conversație animată cu Butean.

După ce Butean ne-a făcut cunoscuți pe toți, Dragoș vrând a continua conversațiunea întreruptă, s'a întors cătră el adăogând: „Așa! să se bage dracul în politica voastră, că v'ați aliat cu Sașii, cel mai egoist popor de pe fața pământului.

— Ba să se bage dracul în politica voastră a Românilor din Ungaria, că v'ați aliat cu Maghiarii, cel mai neîmpăcat inamic al libertății naționale.

— Voi nu cunoașteți pe Ungurii din Ungaria, aceia sunt în înțelesul cuvântului liberali.

— Da, sunt liberali, și de liberali ce sunt, nu pot tolera națiunea română, croată, sârbă etc. Ați fost orbiți de Dumnezeu.

— Voi Ardelenii v'ați făcut o *idee fixă* cu *naționalitatea voastră*, și ignorați drepturile cetățenesci.

— De ar *avé* liberalii vostri puterea de a-mi da paradisul, și mi-ar răpi limba, ași resigna la paradis.

— Lasă că v'ar da voue Neamțul naționalitate, pentru că ați adoptat negru-galbinismul; căci principiul vostru este negru galbinism.

— Principiul nostru nu este negru galbinism, ci este: *libertate națională, ori moarte*.

La cas însă, când casa domnitoare nu ne ar îndești aspirațiunile și speranțele noastre, mai bucuros susțin pe umerii mei, de cât 3—4 milioane de despoți, căci fie-care liberal de ai vostri este un despot tiranic.

— Fanatism!

— Acest fanatism sacru a transplantat din generațiune în generațiune viață în Români, până în ziua de azi.

— Me! Kossuth cu deosebire este indignat, ba chiar mănios pe tine, că ai caracterizat în oare care scrisoare a ta pe Unguri cu epitetul „Büszke paraszt“, dară nu fără temei (e mănios) că precum vęd, tu nici acuma nu doresci sincer pacea cu Ungurii.

— Ba doresc sincer, dar doresc o pace, cu care să nu-mi fie rușine a sta înaintea istoriei.

Dragoș vędând că se îngroașe lucrurile — ȃice Moldovan — nu mai reflectă lui Butean, ci trecu la alte obiecte, și indus prin varie observațiuni a celor de față, veni la situațiunea lumii, și respective a monarhiei.

Aici Dragoș era în elementul seu, și ca să dea pond mai mare misiunei sale, și să se asigure de succesul întreprinderii momentoașe, cu oratoria sa înnăscută, depinse cu emfasă mare victoriile Ungurilor, ca pe ale lui Alexandru cel mare.

Noi căutând unii la alții, ne-am ȃis în tăcere: „Acesta nu este Românul, pe care l-am dorit noi!“

După acestea desbătându-se obiectul convenirii, se conchise că, da, vom întra cu Kossuth în negociațiuni, sub unica condițiune însă, că în tot timpul până se va tracta despre punctele împăciuirii, să încete armele de ambele părți, la ce Dragoș a răspuns: „Aceasta se înțelege de sine, și el primesce asupra sa mijlocirea armistițiului“.

Așa statorindu-se lucrul, Dragoș porni cătră Dobrițin, iar ceilalți cătră Abrud.

În 3 Maiu 1849 se întoarse Dragoș din Dobrițin cu răspunsul lui Kossuth și s'a întâlnit a doua oară cu fruntașii Români.

Dar să dăm cuvântul iarăși lui Vasilie Moldovan, care urmează astfel:

„Tot în aceea casă, în care ne întâlnisem mai înainte, am aflat iară pe Dragoș.

A cetit manifestul cunoscut al lui Kossuth, a explicat cu oratoria sa înnăscută mai multe pasagie, și a escuzat puternic pe Kossuth, pentru ce n'a putut estinde amnestia și asupra lui Șaguna.

După finire își exprimă dorința de a porni către Abrud, că-l respice foamea; dară Iancu a reflectat, la armistițiul promis.

— Despre armistițiul sunt asigurat prin parola lui Kossuth — respunse Dragoș — fiți liniștiți, că în toată Ungaria nu s'ar afla un suflet de om, care să cuteze a-l compromite.

Apoi adause cam în glumă:

„De nu ași fi eu sigur despre încetarea armelor pe timpul cât voi petrece la voi, nu ași intra așa liniștit între munți, și m'ași da așa ținând în mâinile voastre“.

Iancu declară: „Cu aceasta ocaziune se ridică vedetele și tot lagerul de aici. Să scii însă, că de se va întâmpla ceva mișelie din partea Ungurilor, nu-ți mai duci măselele dintre munți.

— Cutezare-ați voi a pune mâna pe mine? Să știți că pentru cea mai mică vătămare ce mi s'ar întâmpla, tot Bihorul s'ar scula asupra voastră, țise Dragoș.

— Noi când am luat arma în mână, ne-am decis a da pept cu toată Ungaria, nu numai cu Bihorul vostru, răspunse Iancu.

— Acest om (Dragoș) mi-a însuflat o neliniște sufletească, șopti Butean lui Moldovan, și țise că, de când l-a vădut în primul moment, o presimțire întunecoasă neexplicabilă îl torturează, când numai cugetă la el. Tot asemenea impresiune a făcut și asupra altora și nu fără temei, căci Dragoș — țise Moldovan — pe lângă tot donul elocuenței avea ceva respingător la prima contemplare. Era de statură mijlocie, dar de o construcțiune compactă; avea frunte lată, față rotundă, dar neagră până la întunecime și pe urmele bubatului, săpate afund, era aședat repulsivul, ce nu se poate reda, mustațe negre rari, păr negru ceva cam creț, și în ochii întunecați, pururea vacilători, nu puteai căuta, cum nu poți căuta în ochii unui lup.

În fine am pornit către Abrud, *ridicându-se și lagerul dela șanțurile mai sus memorate*. (V. „Mem.“ lui Moldovan).

*

Înainte de a urmări faptele lui Dragoș săvârșite la Abrud, avem să cetim un „Apel“ al dînsului, trimis spre publicare „Gazetei de „Transilvania“ în 3. Iunie 1848, adecă tocma cu un an înainte de catastrofa Abrudului.

Fost-a Dragoș și de astă-dată agentul lui Kossuth, se presupune, dovedit însă nu e.

Din acest „Apel“ publicat în „Transilvania“ Nr. 19 a. 1877, se constată un fapt de o importanță extraordinară: Că îndată ce conclusele adunării din „Câmpul libertății“ au fost publicate, Dragoș pornesce în Ardeal, se opresce în Cluj, unde după-ce a ținut sfat cu corifeii Unguri și cu cei 2—3 *Români streberi*, câți se aflau în acel timp în Ardeal, condamnă în public conclusele adunării naționale din 15 Maiu 1848. Mai mult: el se identifică cu aceia, cari au denunțat pe Iancu,

Bărnauț, Papiu, Butean, că aceștia au ațîțat pe Români din comuna Mihalț „să cuprindă bunurile domnesci“; prin urmare, că tot dinșii sunt răspunzători pentru sângele vărsat la Mihalț.

„Nu au nume — ȳice Dragoș — dar cei ce au ațîțat poporul în potriva uniunii!“

Catastrofa din Mihalț am descris-o și eu în „Biografia lui Iancu“ la pag. 8. Barițiu numește în Vol. 2, pag. 153 această vărsare de sânge „Botezul de sânge al unirii“ și ȳice că, chiar publiciști maghiari recunosc că: „acest eveniment a provocat în Transilvania rășboiul civil“.

Iată „Apelul“ lui Dragoș:

Apel al lui Dragoș,

trimis la redacțiunea „Gazetei“ spre publicare.

Cluj, Maiu — 3 Iunie 1848.

Iubiților frați români!

Români din Ungaria, cumpănind poftele timpului present, intru cointelegere ordinară la Pesta o conflință, însă care să fie alcătuită numai din comișii poporului, și așa nu obștea, ba și din sênul partii inteligente, deosebit aleși.

Noi ne strinserăm și lucrărăm, ce ni se vędũ de lucrat a fi — și ce am lucrat, prin gazete doară și până acuma este cunoscut.

La Pesta sosiră faime despre frații români din Ardeal, — doriaș să ne cunoașcem cu stările împregiur, și să ne cointelegem, și așa eu din jos subscrisul grăbii la Cluj.

Aflându-mę în mijlocul comisiei de poporul la Blaj aleasă, și cu poftele românilor la dieta Ardealului trimisă, avui prilej de a înțelege, a cunoașce starea frăției voastre, deci fiți buni, și îndurați vę și pe mine o picătură a oceanului român a mă luă în samă, și cuvintele cătră frăția voastră întinse, carele odrășlesc din simțire drept română, cu cumpênul dreptății și a prudinței a-le măsură.

Ținta frăției voastre este sântă, scopul este dorit, însă modrul și calea o ați greșit-o! — Qui vult finem, debet habere media. Dreptul firei nu este nemărginit una și dreptul al legii. — Cu atâta mai puțin al politice! Iar aceea scim, că politica înjugă lumea; înaintea politicei dreptul firei se sfarmă; nu este lucru credincios, dar înderept, căci așa este! —

Români nu pot dreptul firei sigur a urmă, căci se lasă la politica abstractă; iar timpul de acum nici în samă nu bagă politica abstractă, interes special. Astădi se vęresce politica generală. Astădi este întrebare: dinastia poporului, sau dinastia numai unor persoane, sau familii să domnească; și din aceasta curge altă întrebare: elementul rusesc, slavesc, sau elementul nemțesc să fie joitor? —

Toată Europa, înafară de Rus, abate la aceea, ca dinastia popoarelor să se întemeieze. La acest principiu țintează și uniunea Ardealului cu Un-

garia. Și cine se împotrivesce la acest scop, cu voie, fără voie, se ostenește împotriva chemării veacului și părăsesce simpatia suveranității poporului. Acum bage sama cu sine cine însuși: oare este cu puțință, ca neamul nostru român, amortit de însușirile veacurilor, fără simpatia principiului mai sus-însemnat, de sine însuși să se pue în picioare? — Mai ântâiu trebuie bălaurul oborit, apoi capetele a-i culege. Uniunea cu Ungaria este pașul de a smulge poporul de sub jugul absolutismului, pașul ântâiu; — pașul al doilea: naționalitatea mea a nu o preda. Dar fiindcă gloria coroanei ungurești nu este numai prin maghiari, ci și prin noi românii întemeiată, așa sub steagul sânteii coroane trebuie independența obștească a coroanei să o grijesc, fără de a mă uita sau a trece cu vedere aceea, că sunt român. Și în loc de să mă las la lingușirea unor partide, trebuie să abat la terenul ființei statului, sau obște, ca dînsul prin mine, și eu cu dînsul să mă ajutor. Din doue rele, cel mai puțin, iar din doi pretini, cel mai harnic să mi-l aleg.

Ce atîrnă întrebarea a doua, decă: elementul rusesc sau elementul nemțesc să fie domnitor. Mie nici unul nu-mi trebuie; nu cel rusesc, căci este absolut, și mēdua fericirii popoarelor, adecă: libertatea, surpător. Și după-ce de câteva veacuri se sfarmă, ca neamul românesc să-l topiască în slavism, cum putere domnitoare s'ar ridică asupra românilor, de loc ne-ar sorbi toată naționalitatea. Cât am și cât nu am drept? răspundă patimile Moldovei și ale României. Și de ar fi român, care la aceste ar rămâne indiferent, cătră același nu mai am cuvinte.

Iar neamțul? — Neamțul este solid și domolit, însă pătrunde o politică groaznică! Nu abate la naționalitatea popoarelor, nu farmecă amalgamisație; dară înveninează virtutea neamurilor și a mēdularilor neamului! Îi sfădesce la olaltă, ca tot însul să fugă la ajutorul lui, și aci pe una, aci pe cealaltă parte o netezesce, până ostenindu-se amēndoue, pică sub jugul lui. Românilor trebuie-vă âncă și datum? Ce este românul unit și neunit? Nimic alta decăt politica nemțească: Divide et vinces.

Fraților, păziți-vē, ca cu focul naționalității lămuriti să nu cădem, veți dice: așa! dară să ne alăturăm maghiarilor, cari de veacuri încoace ne apasă?

Mai sus v'am spus, iar aci numai atâta vē dice: eu sunt aici moștean, ca și maghiarul, dară numele lui pătrunde astăzi sfera însemnătoare, el meargă înainte și-mi facă cale, eu cu dînsul voiu păși, și când va veni vremea, eu voiu păși înainte, și el după mine, de-i va plăcé, de nu? șeadă la haine. Dînsul este silit de mine a se îngrijî, iar eu âncă mē voiu grijî, și așa sub grije duplicată decum am viață: voiu trăi.

Iar când aceste vē dice, experiența din Ardeal de tot mē cruntă. Fraților! eu așa aflu, cumcă din nebăgare de samă ați dat prilej la o neînțelegere, dintru carea cură: feluri și feluri de suspiții. Nu mē pun de jude, nici censor, însă nu pot trece cu vederea patimile. Iată într'un sat se priuseră oamenii a cuprinde bunurile domnesci, merse asupra lor

oastea armată, și aici se vorbește, că ceia și ceia i-au invitat; și cine sunt aceia? Nu au nume, dară cei-ce au ațîțat poporul împotriva uniunei!? Acum sau este drept sau ba, poporul este sub aceea pedeapsă: *că este ațîțat!* și că, nu din nepricepere, ci din maliție pășitor: nu se cruță!— Cine va fi pricina picaților? Amar de dreptul prin șgomot cerșit!

Dar soarta nenorocirei aci nu se încetă. Frăținea voastră sunteți unul împotriva altuia înveninați. Ungureni și sasenii, naționaliști și vîndători! Încă nici nu v'ați pus în picioare, și ați început despre ăntăietate, și mai marietate a vă îngriji? Amar de noi! vîd că va să ne cutrupim înainte de vreme, va să se împlinească: *perditio tuo ex te Izrael.*

Nu este mai mare pierdere de vieță, decînd cei de un neam, din o casă, în auzul străinilor unul pe altul se defaimă, căci ei, și după sfadă tot o casă, o familie vor să rămîna; iar de unul sau celalalt va să aibă vorbe cu străinul, atunci dînsul înfocat adauge cele din sfăditorii frați auzite, și cu gura mare le improașcă spre micșorare, și așa își pierde familia încredemîntul. Aveți voie fraților cu cine să vă luptați sau emulați, nu vă dărăpănați unul pe altul, ci mai bine vă ajutați. Și de vreme-ce legea reprezentativă se închee, deși nu este sigur după pofta de obște, totuși băgînd în samă scurtul vremii, este un prilej, prin care toate interesele personale și speciale de laturi lăsîndu-le, puteți chemării naționale destul a face: fiți mîngăiați cu timpul, dară vă siliți ca într'un scop de comun să lucrați.

Alegeți-vă însuși bărbați de soli la dietă; românii în tot locul de cuvîntul său la român. Iar fiindcă poftele Ardealului se subștern ministeriumului, deci alegeți-vă câțiva deputați, carii întemeind tot opusul românesc, să meargă la Pesta și să soliciteze lucrul. Între cari deputați nesmintit să fie George Barițiu, iar ceilalți, încît după descrieri și în persoană avui norocire de a-i cunoaște, ași socoti: pe Bărnuța, Dobra, Dunca, Papfalvi, Bohățelu, mai mulți opt, în toată întemplantarea patru.— Aceste binevoici în judecată a le lua, iar mai încolo :

Rămâneți cu D-zeu fraților! și cumpeniți cuvintele mele ca ale unuia român sincer, care fie vădut au nu: pentru bunul neamului, ajutarea poporului după a sa individuală putere a lucra, și și noapte a osteni nici în zile mari, nici în zile mici, de care prevedența ne apere, nu va înceta.

Ioan Dragoș.

*

În 3 Maiu 1849 sosese Dragoș în Abrud și merge în cuartir la primarul orașului, Ioan Boer de Scorei, viceprefectul lui Iancu, un unchiu al meu. În ziua următoare se ține o consfătuire la casa lui Boer, unde majoritatea primesce, ca să între Românii cu Ungurii în pertractări de împăciuire. Dragoș stăruia, ca Românii numai decît să depună armele, iar Iancu și ceilalți Români diceau că asta nu va merge: poporul nu va depune armele înainte de a se fi statorit definitiv condițiunile împăciuirii. Atunci Dragoș ceru, ca să i se dea lui voe, să vorbească că-

tră popor: „el va arăta că poporul vrea să depună armele și a se supune guvernului unguresc“. Românii s'au învoit.

În 5 Maiu s'a ținut o imponentă adunare de popor în Câmpeni.

Dragoș a vorbit de două ori către popor; el era un bun orator.

Dragoș nu cunoscuse absolut pe Românii ardeleni, el nu știa, că Ardelenii în ceea-ce privește însuflețirea și simțământul național, se deosebiau de cei din Ungaria, ca ceriul de pământ.

În Ardeal existase de seculi sistemul naționalităților, — federalismul — din care sistem Românii, ca „Națiune tolerată usque ad bene placitum“ erau eschiși. Pentru de a intra în șirul națiunilor îndreptățite era idealul Românilor. Iar Maghiarii luptau pentru acel ideal, pentru care luptă și azi: stat național maghiar unitar.

În Ardeal nu numai cărturarii, din cari școlile din Blaj făcuseră anteluptători ai românismului, precum au recunoscut-o aceasta cei mai mari bărbați în parlamentul din România, dar și poporul, care întâiași dată în 15 Maiu 1848 a dat dovezi de deșteptarea conștiinței naționale, era pătuns de convingerea, că el luptă pentru dreptul neamului românesc.

Altcum cum ar fi fost cu putință, ca el să aducă jertfele ce le-a adus, căci de astă-dată nu era vorba de a scutura jugul sclăviei, ca în resoala lui Horia, pentru-că sclăvia individuală era deja ștearsă prin lege, la luptă pentru idealul libertății personale nu mai puteai însufleți pe nime; iar Dragoș pentru libertate și egalitate individuală vorbea, pentru libertate și egalitate națională, pentru care fruntașii Români ardeleni, începând dela episcopul Clain, neîntrerupt luptaseră, Dragoș n'a rostit un singur cuvânt. Când scriu eu acestea cuvinte mi se înfățișază înaintea ochilor mei sufletesci figura celebrului tiner din România, Bălcescu, care în vara anului 1849 petrecea în Abrud; el ne dicea în clasica lui limbă: „Până când un popor nu va exista ca națiune, n'are ce face cu libertatea.“

A mai contribuit și lipsa de tact a lui Dragoș, ca vorbirea lui să producă în popor o impresiune contrară celei așteptate de el; dînsul a vorbit întocma precum aușisem eu pe Petófi vorbind în luna lui Martie 1848, înaintea museului din Pesta: glorifica pe Kossuth și batjocuria pe Împăratul. Dragoș amenința cu *victorioasa armată maghiară*, promitea bani, dar drepturi naționale ca în palmă.

Adunarea se despărți fără nici un rezultat.

Acum e acum!!! Pe 6 Maiu s'a convocat la Abrud o adunare, la care aveau să se înfățișeze atât Românii, cât și Maghiarii din Abrud, pentru de a statori condițiunile de împăciuire.

Dragoș îndemnat de maghiarii din Abrud a înălțat în acea zi tricolorul maghiar, după el toți Maghiarii,

Acum să dăm cuvântul lui Avram Iancu și să-l ascultăm ce ne ȋdice el privitor la acel eveniment fatal:

„Pre cȃnd ne certam noi, veni de la anteposturile noastre*) scirea, cȃ Hatvany ȋnainteazȃ cu putere considerabilȃ cȃtrȃ Abrud. Eu ȋntrebai pe Dragoș cum se poate așa ceva, cȃnd armistiȋiul nu este denunțat și ce scie el despre acest lucru? El afirmȃ cȃ nu scie nimic și nu voia sȃ dea crezȃmȃnt curierului, s'a decis totuș ca sȃ scrie lui Hatvany. Preste o oarȃ veni un al doilea curier**) cu scirea suprinđȃtoare, cȃ Hatvany a și ajuns ȋn hotarul Abrudului.

„Romȃnii, cari se aflau de fațȃ, ȋntrebarȃ ȋndatȃ pe Dragoș, cȃ ce ȋnsemneazȃ aceasta? El asigurȃ din nou, cȃ nu scie nimic despre aceasta, asigurȃ ȋnsȃ pe onoarea sa, și chiar ȋn numele guvernului maghiar, cȃ chiar și ȋn cas de a ȋntra Hatvany ȋn oraș, noi putem sȃ fim fȃrȃ nici o grije, pentru cȃ nu ne va cȃdȃ nici un pȃr din cap.

„Unii se liniștirȃ cu atȃta, ȋntre alȋii și Butean și Dobra, eu ȋnsȃ me depȃrtai iute de aci, și ajungȃnd la cuartirul meu, ȋncȃlecai calul și alergai ȋn galop la Cȃmpeni, etc.“

Dupȃ ce s'a depȃrtat Iancu, ceilalȋi Romȃni au ȋnceput a-l mustra aspru pe Dragoș, iar acesta vȃdȃnd ȋngrijirea și neliniștea acelorȃ, a ȋncȃlecat, și ȋmpreunȃ cu Boer, Herold și Crișan s'au dus ȋnainte la Hatvany, pe care l-au ȋntȃlnit pe teritorul Abrud-satului.

Dragoș l-a provocat pe Hatvany, ca sȃ se ȋntoarcȃ ȋndȃrȃt, cȃci la Abrud s'a ȋncheiat pacea ȋntre Romȃni și Maghiari; dar Hatvany nu l-a ascultat.

Acesta e fapt constatat. (V. „Biografia lui Iancu“ p. 15.)

Dragoș ȋmpreunȃ cu Boer, Herold și Crișan s'au ȋntors la Abrud cu vestea cȃ: „Ungurii ȋntr'adevȃr vin, dar cȃ nimerui nu i-se va ȋntȃmpla nimic.“

Una nu ȋnțeleg: cum se poate, ca un comandant de trupe sȃ cuteze a refusa ascultarea trimisului și reprezentantului dictatorului Kossuth?

Meritȃ a ȋnsemna aici ceea ce ne spune Moldovan ȋn „Memoriul“ seu, cȃ cel dintȃiu cuvȃnt al lui Dragoș, adresat lui Hatvany, cȃnd acesta sosi ȋn Abrud, a fost: „Ugyȃbȃr ȃrnagy ur az orszȃg kormȃnyozjȃt senki sem fogja kompromitȃlni?“

*) V. Moldovan ne spune, precum veđurȃm, cȃ lagerul ȃncȃ ȋn 3 Maiu a fost desființat, prin urmare și anteposturile. Jurisdicȋiunea tatȃlui meu, atȃt ca funcȋionar cameral, cȃt și ca tribun se estindea pȃnȃ la marginea Ardealului sub Vulcan. Un cȃpitan din oastea lui adusese scirea, cȃ o armatȃ maghiarȃ ȋn pași forțȃți a pornit pe drumul ce duce cȃtrȃ Abrud.

**) Aici e o micȃ neȃnțelegere: a douȃ-oarȃ n'a fost curier romȃn, ci un Ungur, care venise, ca sȃ aviseze pe Ungurii abruđeni. Pe Iancu l-a avisat servitoarea noastrȃ. Moldovan ȋdice cȃ servitoarea l-a chemat pe Iancu din biserica ref. spre a-l avertisa despre pericol.

Andreica și Aiudean 'mi scriu. cȃ Iancu ȋn bisericȃ absolut n'a fost. ci cȃ servitoarea l-a gȃsit pe Iancu ȋmpreunȃ cu Dragoș la pimarul Boer și acolo i-a ȋmpȃrțȃit solia. (V. „Biografia lui Iancu“ p. 14.)

— Nem! — fu răspunsul rece.

În „Biografia“ lui Iancu, dar mai ales în „Memoriile“ mele, am descris cu de a măruntil că, după întrarea lui Hatvany în Abrud, ce s'a întâmplat în aceea și adevărat în 6 Maiu spre înserate, am descris lupta Românilor cu Ungurii, apoi catastrofa Abrudului. Ar fi un ce plictisitor, ca eu să le repețesc toate aceste, de câte ori fac „Biografia“ unui prefect, sau tribun; și eu pân-acum am făcut „Monografia“ Abrudului, a comunei Câmpeni; „Biografia“ lui Iancu, Balinth, Dobra, Dărăbant, Andreica, ș. a. Toate aceste scrieri stau în strînsă legătură și se întregesc unele pe altele; poftescă cei ce vreau să studieze istoria acelor ani, să cetească toți autorii, la cari m'am provocat, și vor avé istoria acelor evenimente completă. N'au răbdare să le cetească? să le fie de bine.

Eu am însemnat mai ales fapte, pe cari le-am vădut eu, fapte pe cari altul nu le putea sci; cel ce se va ocupa odată cu compunerea istoriei contimpurane, le va aduna toate la un loc.

Fiind acum vorba de Dragoș, me mărginesc la înșirarea acelor fapte, cari stau în legătură ca persoana lui.

Înainte d'a întra în meritul lucrului, am să amintesc un fapt, din care se vede ținuta Ungurilor din Abrud față cu Românii.

Un ȕiar din Aiud, „Közérdek“, publicase în a. 1892 un „Memoriu“ al unui cetățan din Abrud, Rákosi József, privitor la catastrofa Abrudului, care bășbăe de neadeveruri și insulte.

La acest „Memoriu“ am dat eu răspunsul cuvenit în „Gazeta Transilvaniei“ Nr. 89—101. a. 1892 sub titlul „Un pamflet.“

În Nr. 92 am reprodus vorbele lui Rákosi, el ȕice următoarele:

„E lucru cunoscut, că Dragoș se întâlnește cu conducătorii Românilor la satul Mihăleni; aici esoperă Dragoș numai decât punerea pe picior liber a acelor doi Maghiari, cari în 9 Faur 1849, în bătaia dela Piski, ajunseră în mânilor Românilor. Acești doi Unguri, Geringer și Fülöp, au mers la Abrud, unde Ungurii i-au primit bine și i-au ocrotit. Când s'au depărlat din Abrud (în 5 Maiu 1849 în timpul când Dragoș se consulta cu Românii în Câmpeni. I. S. Ș.) s'au înfățișat înaintea Ungurilor și li-au mulțămît pentru faptele cele bune. Cu aceasta ocașiune Geringer și Fülöp, *din convorbirile lor cu Ungurii din Abrud s'au convins*, că aceștia n'au încredere în pertractările de pace ale lui Dragoș și că Ungurii din Abrud își așteaptă eliberarea lor *numai dela puterea armelor*. (Egyedül a fegyver erőtöl várják szabadulásokat). Geringer și Fülöp întâlnind pe Hatvany în Brad, în înțelesul acesta l-au și informat. Hatvany împreună cu armata lui au primit cu însuflețire scirea, apoi au plecat la Abrud“.

La acestea eu am răspuns:

„Mai clar nici că se putea. Orb cel ce nu vede, că Dragoș a mijlocit eliberarea unor oameni, cari în loc să-și vadă de drum, să meargă acolo de unde erau, au mers la Abrud și s'au făcut spioni. Au fost

trimișii Maghiarilor din Abrud, ca să-l chieime pe Hatvany la Abrud. *Înțelegeți acum cauza catastrofei?*»

Vădурăm din „Biografia lui Iancu“ (pag. 15), că Hatvany prin cel mai sѐlbatic terorism a vrut să aducă pe Români la supunere și capitulare: a jefuit, spurcat și ucis.

Îndată după sosirea lui Hatvany în Abrud, în noaptea de 6 Maiu, trimite Dragoș lui Iancu o scrisoare, prin tribunul Begnescu, în care-l înfruntă pe Iancu, pentru-că s'a depărtat din Abrud.

În ziua următoare (7 Maiu) Dragoș adresează poporului român din munți un „Apel“, în care le spune că Hatvany cu armata a intrat în Abrud „întru aceeași nădejde că toți Româniii vor depune armele. și că, *poporul a primit cu bucurie armata maghiară. Aici dară este pace, nimeni nu se vatemă*». În urmă-i provocă «*să nu asculte de amăgitori nebuni*»

Iată apelul („Transilvania“ an. 1890 pag. 20):

Poporului Român Din Abrud și Din Prejurul acesta!

În numele țerei noastre ungare cu cuvântul presidentului Ludovic Kossuth v'am spus că întru mărturisirea păcei și supunerii cătră țară și ocârmuire să depuneți armele, căci toate ce dăseră se vor împlini și fără arele*) voastre; și totuși s'au aflat oameni, cari pe la șanțul din Buceș și Mihăleni cu mână armată făceau loagere; deci cătanele țerii au eșit din Zraști, și au pornit la aceleași locuri; Iar fiind-că oamenii strigară pace și se pefugară, iar alții spuseră, că în Abrud și Câmpeni au strigat poporul pace, *cătanele întru aceeași nădejde, că toți veți depune armele jos, s'au cărat la Abrud și au intrat fiind primiți cu bucurie de popor. Aici dară este ce mai mare pace și cruțare, nimeni nu se vatemă, însă arma trebuie să o dea la sedul orașului*, deci toți arămații săteni băgați în samă bine, că de se va întemeia țara, de veți aduce armele înainte și veți fi liniștiți, nimica stricare nu veți avea, și deschidându-se calea în toate părțile, veți putea merge spre căutarea traiului; pentru aceasta dară săteni bărbați grăbiți datoria voastră a o împlini, și apoi a ve căuta de treburile casei voastre — căci așa veți fi fericiți; *Iar de veți asculta de amăgitori nebuni și ve veți împrotivi și prin aceasta și la cei nevinovați veți pricinui pacoste, apoi veți fi urțiți și pedepsiți și de Dumneșeu și de țară.*

Dat în Abrud, 25 April (7 Maiu) 1849.

Ioan Dragoș m. p.,

spre a voastră îndreptare trimis ablegat dictal.

*

Tot în aceea și trimise atât Hatvany, cât și Dragoș câte un raport lui Kossuth.

Hatvany denunță pe Dragoș, că acesta n'ar merita încredere; cel puțin acest înțeles îl are respunsul lui Kossuth cătră Hatvany, în care

*) Armele.

se dăce: „*Vederile domniei tale, privitoare la ținuta lui Dragoș, le împărtășese și eu. Să nu aștepți rezultatul pertractărilor de împăciuire, ci să procedezi cu toată energia, nerespectând nici un interes particular.*”

Atâta i-a trebuit lui Hatvany. Toți dracii infernului au fost ângeri pe lângă el. Acel răspuns al lui Kossuth s'a găsit în bagajul lui Hatvany; iar răspunsul trimis lui Dragoș s'a găsit la el atunci, când l-au omorât lăncerii. (Veți „Transilvania“ Nr. 19. 1890).

În 7 Maiu trimite Dragoș a doua provocare lui Iancu prin tribunul Andreica.

Acest document se vede că s'a perdut, împreună cu multe alte documente de valoare istorică, fiindcă nu s'a găsit un singur om, care să le adune și să le trimită Asociațiunii spre păstrare.

Eu am rugat de dl Andreica să-mi împărtășească conținutul acelei scrisori.

Iată răspunsul:

Câmpeni, 8 Martie 1897.

„Stimate domnule și amice!

Provocarea, care am dus'o eu dela Abrud lui Iancu, n'a fost dela Hatvany, ci dela Dragoș. Acea a fost scrisă pe o coală de hârtie; pe foaia dintâiu a scris lui Iancu cu slove cirile; pe cealaltă foaie tot acel cuprins l-a scris unguresce, numai pentru aceea, pentru-că eu trebuiam să mă duc cu acea hârtie la Hatvany, ca să-mi dee un pasaport, cu care să pot trece pe la anteposturi. Dragoș a vrut ca și Hatvany să priceapă ceea-ce el scrisese lui Iancu, ca să nu presupună altceva despre el.

Scrisoarea lui Dragoș cătră Iancu a fost cam de următorul cuprins:

„Sciu că ai auzit, că Hatvany a intrat în Abrud cu o armată mare și bine disciplinată, 4 tunuri, munițiune multă. Cu această armată vrea, că, dacă Moții nu vor să capituleze și să depună armele, atunci va cuprinde toți munții, și atunci va dispune el (Hatvany) după voia și placul lui. În urmă Dragoș se încearcă să sfătuiască pe Iancu și dăce: „Deși Moții sunt isteți și cu mare curaj, dar n'au arme bune și munițiune de ajuns; în starea, în care i-am vădut eu, Moții nu vor fi în stare de a se lupta cu o armată ca a lui Hatvany; iar dacă nu te vei supune la depunerea armelor, atunci vei răspunde despre soartea tristă, ce va veni peste toți locuitorii din munți“.

Iancu după-ce a cetit scrisoarea, a comunicat-o și cu ceialalți prefeți, tribuni și căpitani, cari s'au aflat în jurul lui; m'au mai întrebat pe mine multe despre armata lui Hatvany, în urmă a dăce: „E drept că avem arme puține și rele, munițiune foarte puțină și rea; dar apoi avem virtute tare și credință în Dumnezeu, care ne va ajuta să învingem cu armele noastre cele rele, armele lor cele bune. Nu ne supunem: armele noastre cele rele și virtutea noastră cea mare să hotărască între noi și ei“.

Așa s'a și întêmplat: virtutea noastră a invins armele lor cele bune.

Salutându-Te rămân Al Domniei Tale Stimător amic Andreica,

Iancu în raportul seu cătră Împăratul urmează astfel: „În 8 Maiu am primit dela Dragoș a treia scrisoare, în care el mă provoacă să depuiu armele și să apuc pe calea înțelegerii pacifice*). Eu i-am răspuns, relevând perfidia maghiară, în cuvinte scurte și i-am declarat că între noi are să decidă numai sabia. Acum eu cuvântând cătră poporul adunat îi desvoltai planul proiectat de Maghiari spre a subjuga munții, îi împărtășii cele din urmă evenimente, și provocai pe popor, ca să mai jure odată, căci unul nu se va retrage, ci că toți vor combate pe vrășmaș până la cea din urmă picătură de sânge. Între strigăte: „Să trăească Împăratul!“ depuseră cu toții jurământul“.

Aici Iancu descrie cu deamăruntul luptele Românilor cu armata maghiară până în 10 Maiu, când aceasta a fost nimicită și apoi a urmat catastrofa Abrudului.

Am descris în „Memoriul“ meu partea I. la pag. 53 și în partea IV la pag. 29 catastrofa Abrudului și suferințele familiei noastre. Am arătat cum ne-au escortat cu 10 honveđi, cu intențiunea, ca ajunși la largul să ne împusce. Am descris teribila soarte, ce ajunse pe miile de cetățeni maghiari, mai ales pe femeii și copiii, cari în acea noapte întunecoasă când au atacat Românii armata maghiară, se aflau între două focuri. Cum trupa, cavaleria și tunurile îi călcau și turteau la pământ. Cum părinții în întunec și în învălmășeală și-au pierdut copiii, iar aceștia rătăcind sbierau după părinți, dintre cari unii cu restul trupei lui Hatvany au fugit la Ungaria, mulțimea însă s'a întors la Abrud. Mă pierdusem și eu de părinții și de frații mei.

Când m'am întors acasă și am intrat pe poartă, Dragoș se cobora de pe trepte și venia cătră mine.

— Nu mi-a succed, — ăise el — ca să mă duc cu Hatvany îndărăt la Ungaria, am fost silit să mă întorc și eu, împreună cu cetățenii în oraș. Am intrat la d-voastră să-mi scap viața, dar toate odăile sunt pline de copii și femeii Unguri, Nemți. Cred că nu e consult ca să rămân și eu aici.

— Dar părinții și frații mei?

— Au scăpat și ei cu toții, sunt neliniștiți pentru-că nu ai so-sit încă.

Dragoș s'a apropiat de fântână și voia, ca cu vadra să se sloboadă în fântână; era de tot înspăimântat și confus.

— Ce faci? Până când o să stai în fântână și cum poți crede că acolo nu te vor găsi?

— Apoi ce sfat îmi dai d-ta: ce am să fac?

— Eu nu știu ce sfat să-ți dau; dar știu că cuartirul lui Iancu și al adjutanților sei, e la bătrânul Simion Șuluțiu, dacă Iancu va sosi la timp, el sigur că te va scăpa de furia poporului.

*) Prefectul Moldovan așa ăice în „Memoriul“ seu, că el în acel timp a scris din arestul seu trei epistole lui Dragoș. dar răspuns n'a primit: Moldovan așa ăice că, 3 ăile cât a stat în închisoare de mâncat nu i s'a dat, era p'aci să moară de foame.

Acestea și acestor asemenea am vorbit cu el. Dînsul stetea încremenit, nu scia ce să facă. Se vedea că cea mai mare încredere o avea în vaza și popularitatea tatălui meu. Deodată se aud pușcături, strigări și vaiete, dovadă că Românii învingători intraseră deja în cetate. Dragoș a pornit cu pași repezi pe poartă afară. Mai mult nu l-am văzut. De însemnat e, că dînsul în timp de 8 zile, din 3—10 Maiu, cât a stat în Abrud, la casa noastră el n'a fost: vizită părinților mei el nu li-a făcut; dar capul la noi a vrut să și-l scape.

La casa noastră se refugiaseră vre-o 300 femei și copii Unguri, Nemți. Prin ce încordări și lupte i-am putut scăpa de lancea Moșilor, am descris eu în „Memoriile“ mele. I-am luat între noi și i-am dus în biserica gr.-cat., unde tata era prim episcop, acolo i-am dat în grija lui Iancu, altcum nici altarul, nici casa lui Dumnezeu nu i-ar fi scăpat de lancea „Moșilor“.

Citez din „Memoriul“ meu partea IV. pag. 32: „Pe când intra caravana pe poartă în curtea bisericii, aud de cătră piață un țipet, un strigăt de femeie (maghiară), pe care nu-l voi uita nici-odată: „Nu mă lăsați, dacă credeți într'un Dumnezeu!“

„Mă uit într'acolo vîd trei femei (maghiare) ținînd copii mici în brațe, alți copii tîrîndu-i de mână, unii se apucaseră de rochia mamei, fugiau în fugă sălbatică, sbierînd ca din gura șerpelui.

„Vre-o doi lănceri după ele.

„În acel moment se ivesce Șuluțiu bătrînul în fereastra coridorului și strigă: „Aici! Aici! deschideți ușa! iute!“

„Nu erau acei nefericiți mai departe de 10 pași dela poartă. Puțin teren de altădată; dar vai! prea mult pentru o mamă, care de spaimă, de sarcină și de osteneală abia resuffa.

— „Să nu dai mîi! trăznească-te unul Dumnezeu“, răcni bătrînul Șuluțiu.

Acest strigăt a oprit lancea, și bieteles femeii cădură mai mult, decât pășiră peste pragul porții, care se încuie îndată“.

Astfel ne-am apropiat de desnodarea acestei drame sângeroase.

Să dăm deci cuvîntul unui martor ocular, doamnei Victoria Șuluțiu, veduva lui Simion Șuluțiu, mare proprietar de moșie și de mine de aur, în a cărui curte a fost omorît Dragoș:

Deva, la 25 Novembre 1897.

Mult Stimat nene Șuluțiu!

În urma prețuitei Dvoastre dto 8 Novembre a. c. abia acum pot să vă comunic cele ce am aflat dela dna soacră, veduva rămasă Simion Șuluțiu, relativ la catastrofa lui Dragoș, întemplată în curtea domniei sale, la 10 Mai 1849.

Dînsa mi-a enarat și povestit, în mod amănunțit evenimentele și fazele mai însemnate, atît cele ce au premers, cât și cele ce au urmat

după omorîrea lui Dragoș, aceste însă nu află de lipsă a le înșira pe toate aci, fiind ele cuprinse, în mod esact, atât în raportul lui Iancu, cât și în biografia aceluiași scrisă de Dvoastră cu multă cunoștință istorică; precum și în alte opuri privitoare la întâmplările din anii 1848 și 1849.

Me voiu restringe deci a istorisi, așa după cum le-am aușit, numai momentele relative la omorîrea lui Dragoș precum urmează:

Hatvany alungat de armata lui Iancu, a părăsit Abrudul, noaptea dela 9 spre 10 Mai 1849.

Cu el au plecat mai toate familiile maghiare din oraș, fiindcă le era frică de români; Dragoș asemea a plecat cu Hatvany, dar neputînd străbate prin calea strîmtă de pe Cernița, pe carea o țineau ocupată învingătorii români, a fost silit a se reîntoarce în Abrud, și încă atunci neaptea *s'a refugiat la controlorul Ioan Șuluțiu*; de aci preste puțin timp s'a dus la beștrînul Simion Șuluțiu, unde *de frică, că-l vor omori români, s'a ascuns în pivniță*, împreună cu mai multe familii maghiare, cari asemena au fost constrinse a se rentoarce dela Hatvany și a se refugia pela unele din familiile române, ca să-și scape viața de furia „Moșilor“ înverșunați până la estrem, din motivul, că Hatvany a intrat în Abrud în timpul când Iancu incheiase deja *armistițiul* cu Dragoș, trimisul lui Kossuth.

Ce e drept, românii din lagărul lui Iancu, învingători cum erau, au început a jăfui și omori pe maghiarii, cari le veniau în cale, și cu deosebire căutau după Dragoș, ca să-l stingă de pe fața pământului, ca pe unul, carele — după cum strigau ei, — a voit să le „mănecă capul!“ socotind adecă, că el (Dragoș) a fost în deplină conștelegere cu Hatvany; acest presupus însă, în urmă s'a constatat de neadevărat. Dragoș a fost înșelat de Kossuth.

Între aceea, Aviron Telechi, unul din adjutanții lui Iancu, a sosit și el la casa lui Simion Șuluțiu, unde se afla refugiat Dragoș; și voind a-i scăpa vieța cu ori ce preț, a plecat să câștige o revereandă, cu ajutoriul căreia apoi să-l conducă și scoată la siguranță; dar nu i-a succes, căci în timpul, ce Telechi a umblat, să capete revereandă, întâmplămintele s'au petrecut altfel.

Teodor Teoc și Ioan Corcheș din Câmpeni, căpitani în lagărul lui Iancu, stăteau în fruntea aceloră, cari căutau după Dragoș; mai ântăiu au mers la Ioan Șuluțiu, dar acolo nu l-au găsit; li-a succes însă, să afle dela o servitoare, o fată tină, că Dragoș este refugiat la Simion Șuluțiu.

Aceștia, adecă Teodor Teoc și Ioan Corcheș, însoțiți de mai mulți lănceri, au alergat numai decât la Simion Șuluțiu, unde urcând treptele în casă, au întreat: „Unde-i Dragoș?“ În urma unui răspuns negativ, au amenințat, că dacă nu-l va estrada, la moment, vor aprinde casa și toate edificiele din jur; astfel apoi va eși el de unde-va; cu toate aceste amenințări, beștrînul Simion Șuluțiu n'a voit să-l descopere.

Aușind Dragoș din pivniță aceste scene turbulente și amenințările cu foc, a strigat el însuși să-i deschidă ușa că vrea să iasă la iveală; deschidându-se apoi ușa pivniței, a eșit afară și mai întâiu a intrat în casă.

Teodor Teoc și Ioan Corcheș după-ce au luat dela Dragoș tot ce avea pe lângă sine, bani, prețioase și scrisori, apoi scoțându-l afară în curte, l-au dat pe mâna lăncerilor.

Doi Albaceni luându-l în lănci, i-au străpuns capul, apoi foarele și așa mai departe, ducându-l și mutilându-l în înțelesul strict al cuvântului. Capul însă nui l-a tăiat nime cu securea, după cum se susține de unii, dar i-a fost lătit și turtit ca o plăcintă; apoi corpul despoiat de toate hainele până la piele, a fost aruncat în poarta curții la vederea publică.

Așa dară făptuitorii intelectuali ai omoririi lui Dragoș au fost Teodor Teoc și Ioan Corcheș, iară actul în sine l-au săvârșit cei doi Albaceni amintiți mai sus.

Întreagă aceasta catastrofă s'a petrecut în prezența domnului Andreica din Câmpeni, carele și astăzi este încă în viață.

Familiilor maghiare refugiate în pivniță nu li-s'a întâmplat nimica.

În aceasta pozițiune era cadavrul lui Dragoș în momentul, când preste puțin timp a sosit Iancu la fața locului, carele vedând pe Dragoș omorit, supărat până în adâncul sufletelui, cu lacrimi în ochi, a pronunțat cuvintele memorabile eternisate de Dvoastră în biografia dînsului la pag. 16. „V'ați luptat cu honveđii așa brav, încât îmi vine să vă sărut pe toți, dar că ați omorit pe Dragoș mi-ați amărit sufletul“.

Cu Iancu au sosit atunci în Abrud și Balint, Frâncu, Ciurileanu și alții, mai târziu Axentie, carii apoi au intrat în casă la Simion Șuluțiu, iară lăncerii au mers, ca să deie de știre tovarășilor moartea lui Dragoș.

Betrânul Șuluțiu, folosind acest moment de liniște, a dispus prin băieșii sei, să ducă cadavrul preste stradă la vărul seu, unde l-au așezat sub perețele casei până sara, când apoi tot acei băieși l-au îngropat sub un frasin mare în grădina lui Remetey Iosif, fost apotecar în Abrud. Toate aceste s'au întâmplat în cel mai mare secret; și că acest secret a putut urma se esplică astfel.

Mai multe cadavre se puneau pe caré și se aruncau în riul Abrudului; Simion Șuluțiu a lăsat să se lătească vestea și despre Dragoș că a fost aruncat în riu. Chiar și Iancu a fost în această credință.

Dragoș a ramas îngropat sub acel frasin șese ani de țile; — preste șese ani, — atunci betrânul Șuluțiu a fost murit, — a venit la Abrud protopretărele central din Oradea mare, cu numele Holnapi, carele tot dela soacra-mea s'a informat despre locul, unde era îngropat Dragoș.

Acestui-a apoi i-a succes, iarăși în mod secret, a-l desgropa și a-l duce la Orade, unde apoi a fost înmormântat după toată forma.

Aceasta este adevărata istoria a omoririi lui Dragoș.

Cu privire la împregiurarea, ce o amintiți în stimabila Dvoastră epistolă, relativă la un tiner student cu numele Antonescu, că adevărat acesta ar fi fost împreună cu Dragoș în acele zile la Abrud, poate în calitate de servitor, bețrana dice, că într-o adevăr a fost cu Dragoș un servitor al său; de tot tiner, a putut să fie și student, dar de nume nu-și aduce aminte; atâta însă știe pozitiv, că-l chema „Stefi“.

Acest Stefi în noaptea din 9 Maiu împreună cu Dragoș a plecat și el după armata decimată a lui Hatvany; Dragoș, precum am amintit mai sus, s'a rentors în Abrud, Stefi însă a rămas cu Hatvany, el nu s'a mai re'ntors.

Aceste le-am aușit dela bețrana despre Dragoș; cred că le veți pute folosi.

Îmi pare bine, că v'am putut face acest mic servițiu.

Folosindu-mă de această ocaziune, vă rog să primiți expresiunea distinsei mele stime.

Ion Simionășiu m. p.

Să mai ascultăm ce ne spune și dl Andreica, un alt martor ocular:

Câmpeni, 3/15 Decembre 1897.

Stimate domnule și amice!

În dimineața de 10 Maiu 1849, când am cuprins Abrudul, cam între oarele 9—10 me aflam în casa lui Popa Amos, unde am fost îmbiat cu mâncare și beutură.

Deodată vine sluga lui Șuluțiu Simion și spune, că lăncerii vreau să spargă poarta domnului său*).

Aușind eu vorbele acestea, îndată am plecat într'acolo. Eșind în stradă am vedut la poarta Șuluțiuului, care era încuiată, mulțime de oameni; am alergat acolo, și i-am întreat: „De ce s'au adunat acolo și de ce fac larmă?“ Cu toții strigau: „Aici este hoțul de Dragoș, care a vrut să ne desarmeze și ne dea pe mâna armatei unguresci, ca să ne omoară; care în două rânduri, în Câmpeni și în biserica reformată din Abrud a șis că, armata ungurească în Abrud nu va intra; și cu astfel de încercări a vrut să ne prăpădească“.

La aceste eu le-am răspuns: „Dacă Dragoș e acolo, ca pe un prisoner, prin excortă să-l trimitem la Iancu în Câmpeni, unde după faptele lui va fi judecat“.

La aceasta s'au învoit cu toții, iar eu am strigat, ca să deschie poarta, ce s'a și întimplat, iar după ce am intrat, am lăsat să se încueie iară. Cum am intrat în curte îndată am vedut pe Dragoș îmbrăcat într'o țundră albă, rășimat cu coatele peste târnaț. Eu mergeam cătră trepte, iar Dragoș pornise din fundul târnațului (coridor) cătră mine. Când am ajuns în târnaț, cei din uliță au rupt poarta și veniau cătră noi. Vedend această Dragoș, s'a apropiat de mine și m'a îmbrășișat dicend:

„Pe mine me omoară, scapă-me și du-me la Iancu“.

*) Soția protopopului Amos Tobias era sora lui Simion Șuluțiu și erau vecini.

Oamenii năvăleau pe trepte în sus, iar eu le-am strigat: „De oare-ce e prins să nu-i facă nimic, ci îndată să-l trîmitem la Iancu“.

Atunci unul l-a apucat de barbă, alții de cap și de mâni, apoi în capetul treptelor din jos „unul“ l-a lovit cu un topor în cap, iar ceilalți l-au străpuns cu lăncile astfel, încât în puține minute nu s'a mai cunoscut trupul lui; după aceasta l-au tras în drum, și de aci peste un maur l-au țîpat într'o grădină.

Am audît și eu dela Simion Șuluțiu, că cel dintăiu a ajuns la Dragoș Tioc Totor și Ioan Corcheș; apoi mai mulți inși, cari l-au despoiat de bani*) orologiu și inele.

*

Apoi V. Moldovan în „Memoriul“ seu încă ne spune că:

În piață Ungurii împușcau pe ferestri, Românii în cete de 20—30 inși năvăleau asupra caselor, spărgeau porțile, pe ferestri Ungurii parte săreau de frică, parte-i aruncau Românii ca pe bolovani în uliță, unde-i măcelăria poporul înfuriat. Între aceștia am vedut și pe preotul catolic. Deodată ne atrag atențiunea nisce răcnete fioroase, ce se audiau la spațele noastre. Alergăm cu toți într'acolo.

În curte la Șuluțiu Simion mai mult de o sută lănci se vedeau ridicare în sus, fie care ar fi dat într'un centru, și nici unul nu putea da..... atunci omoriau pe Dragoș..... Cei ce au fost aproape de el în aceste momente spun, că cerea gratie, dîcînd: Fraților lăsați-me numai una să ve spun.....apoi.... Peste un pătrar de oară i-am vedut cadavrul pe o dălmă de gunoi la poarta sus pomenitului domn!!

*

Iată trei martori oculari, cari descriu în trei feluri înfiorătorul act al executării lui Dragoș. Unii dintre cetitori se vor mira de aceasta, eu însă, răzimat pe praxa mea de judecător, aflu lucru natural: fiesce-care și-a păstrat în memorie ceea-ce l-a impresionat mai mult; celelalte amănunte i s'au sters din memorie. Tot aceasta va fi cauza de scrierile prefecților și tribunilor la unele locuri nu consună.

Apoi să se mai mire cineva că în istoria lui Horia, scrisă după una sută de ani, când toți contimpuranii erau morți, câți scriitori, atâtea interpretări și comentări găsim.

Fiesce-care s'a nisuit a scoate la iveală ceea-ce el și-a propus de țîntă. Și sciut este că: Tot din aceea floare, din care albina suge mierea, pînjenul trage veninul.

Numai confrontând pe toți autorii vei vedé: care e adevărul și care e poesie.

*

În „Revista Critică-Literară“ din Iași apăruse în a. 1896 sub Nr. 5 un articol privitor la Dragoș, cred că e bine, ca să fie înregistrat la acest loc.

*) Se dîce că avea la sine 315 galbini.

Trădătorul dela Abrud

(1849.)

Într'un număr din anul trecut al acestei *Reviste*, cu ocasiunea dării de samă despre *Memoriile* lui Moldovan, fost prefect la 1848, s'a atins și despre Dragoș, care a jucat un rol atât de trist în luptele Moților la 1848 — 9, și al cărui tragic sfârșit îl aflăm atât de dramatic descris în memoriile amintite.

Am auzit nu odată pe unii susținând în discuții private, că poate Dragoș a servit numai ca instrument orb și inconștient în tradarea dela Abrud, lucru care de altmintea este cu neputință, când se scie, că Dragoș era un om nu numai cult ca avocat și deputat, dar și dela natură inteligent și șiret, despre care nu se poate admite că nu scia ce face.

Dar *Memoriile* lui Modovan nu mai lasă nici cea mai mică îndoială, că Dragoș a fost un trădător în plină cunoștință de ceea-ce face.

Nu va fi cu toate acestea de prisos să auzim și părerea altor oameni din acea epocă.

Din luptele dela 1848 este cunoscut și vicariul de pe atunci al Hațegului, Constantin Papfalvi, care după revoluțiune a ajuns canonic la Blaj, și a murit, sunt acum vre-o doi ani, în adânci bătrânețe.

La 1848 C. Papfalvi fusese unionist, deputat în camera din Pesta și în cursul revoluției trecuse în tabăra ungurească. Mai târziu a înțeles greșelile, ce le făcuse atunci, dar totuș păstrase încă unele convingeri rătăcite, cari mai bine am fost în poziție să le cunosc când aveam țiarul politic *Oriental Latin*, căci s'a încercat să treacă în el articoli cu idei travestite, dar tot în sensul atitudinii sale dela 1848, încercare însă care naturalminte nu i-a succes.

Cu ocasiunea unui congres la Blaj în 1875 am vorbit mult cu bătrânul canonic despre evenimentele dela 1848.

Atunci a venit vorba și despre Dragoș. C. Papfalvi mi-a vorbit despre Dragoș următoarele:

— Dragoș era deputat din Ungaria în camera din Pesta, unde mă aflam și eu deputat și Domșa surdul și Alexandru Bohățel, toți trei români din Transilvania. Kossuth ne-a chemat la el ca să-i spunem ce vor Românii. Noi ne-am dus în trei rânduri; la primirea dintâi, după ce i-am spus, cari sunt pretensiunile Românilor, a rămas încrunțat și ne-a concediat. La a doua ocasiune ne-a spus că asemenea pretensiuni nu se pot împlini. La a treia ocasiune ne-a chemat prin Dragoș, și când ne-am dus am aflat pe Dragoș deja la Kossuth. Kossuth a încercat să ne abată dela pretensiunile noastre, noi însă i-am spus că din acelea nu se poate lăsa nimic. Să le luați cu sabia! a răspuns Kossuth și ne-a întors spatele. Noi am eșit și din acel moment n'am mai fost la Kossuth, nici n'am mai vorbit cu el.

— Vă aduceți aminte de sigur, cam ce pretensiuni cereați dela Kossuth.

— Mi-aduc aminte că le fixasem pe hârtie, precis însă nu le știu, dar credeam că poate acelea le-ar primi Kossuth, ne-am înșelat însă.*)

— Dar atunci de ce n'ai părăsit camera ungurească?

— Am plecat curând după aceea din Pesta.

— Dar nu te-ai mai întors la scaunul de vicar în Hațeg decât numai odată cu oastea ungurească în primăvara anului 1849.

— După împregiurările de atunci n'am putut face alt-fel.

— Dar să ne întoarcem la Dragoș. Ce atitudine avea Dragoș față cu D-voastre?

— El era entusiasmă de ideile lui Kossuth, dar țicea că el va lucra împreună cu noi în chestiunea națională, și va insista pe lângă Kossuth pentru pretensiile noastre, pe cari le fixasem împreună cu el, după ce noi am împărțășit lui Kossuth pretensiunile noastre, Dragoș a devenit față cu noi tot mai rece. Și de câte ori noi am fost la Kossuth pe el l-am aflat tot-de-una acolo, și din cele două audiențe dintâi a eșit împreună cu noi, iar la audiența din urmă noi am eșit și el a rămas la Kossuth și după aceea ne încungiura de a se mai întâlni cu noi, încât eu din aceasta atitudine a lui, din legăturile lui strânse cu Kossuth, am înțeles că și față cu noi el a servit de instrument lui Kossuth.

— Dar, după cunoșcința personală, ce-o aveți despre Dragoș, ce credeți despre misiunea lui la Iancu?

— Dragoș a voit să ajute pe Kossuth să pună mâna pe Munții Abrudului și de se va puté și pe Iancu.

— Va să țică —

— Nu mai încape vorbă, a fost un trădător! *Ar. Densușianu.*

*

În urmă să vedem ce țice marele lexicon maghiar „Pallas“ despre Dragoș, pe care îl numește Miklos în loc de János.

Tradus românesce sună astfel:

„Dragoș Nicolae, fost deputat din Beiuș în adunarea națională. După proclamarea independinței, și-a propus de problemă a sa împăcarea Românilor și câștigarea acclora pentru idea națiunei (maghiare). A sta-

*) Vorbă să fie! De „pretensiunile“ ce Papfalvi le va fi cerut, sigur că neamul românesce nu s'ar fi îngrășat. L-a descris Papiu pe Papfalvi, că cine a fost. L-am veđut cum s'a purtat în 2 Iunie 1848 în dieta din Cluj, când a sprijinit propunerea ca: „Dieta să trimită la Blaj o anchetă, care să cerceteze și apoi să se pedepsească cei-ce au convocat și pe popor la adunare, căci vlădicii numai pe protopopi și pe preoți i-au convocat. Mai departe să se cerceteze: ce fel de steaguri au fost în Blaj? Dacă au fost muscălesci, făptuitorii să se pedepsească.“

Chiar Ungurii s'au scandalizat de atăta servilism; când guvernatorul a întreat: „Voesece camera cercetare pentru steaguri?“ Mulțimea a strigat: „Să le lăsăm întru atăta.“ (V. Organul Național al lui Cipariu Nr. V. a. 1848.)

Cum s'a purtat în anul 1867 domnul preposit al Capitlului din Blaj, Papfalvi, am descris eu în „Gazeta Trans.“ Nr. 122. anul 1897., l-au descris și celelalte țiare românesci, ba i-s'a dedicat chiar o poesie.

I. S. Ș.

5*

torit modalitățile împăciuirii și un armistițiu și până atunci, până când căpetenia Valachilor Iancu va primi acele modalități. Dar comandantul unei armate, Hatvany, n'a așteptat reintoarcerea lui Dragoș, în 6 Maiu l-a atăcat pe Iancu. Cea dintâie ciocnire a fost favoritoare Maghiarilor, dar Iancu întorcându-se cu putere mai mare, în 19 Maiu (nu în 19 ci în 10 Maiu) a nimicit armata maghiară, aproape total. Pertractările în acest mod înfiorător s'au întrerupt. Iar Dragoș, care se afla între Valachi, a cădut jertfă răsbunării acelora. Tragicul lui Dragoș stă în aceea, că nici Maghiarii, nici Românii n'au cređut în sinceritatea purtării sale." (Trágikuma abban áll, hogy, egyik fél sem hitt eljárása őszinteségében).

*

Adevăratul „tragicum“ în aceasta dramă sângeroasă e „monumentul“, ce i se ridică lui Dragoș, o jumătate de secol după moartea sa, prin aprecierea acelora, pentru cari și-a jertfit viața.

Care va să ăică: După „Pallas“ Dragoș a fost un „tragedian“, care a jucat „cu doi bani în trei pungi“; prin urmare a meritat soarta ce l-a ajuns.

În acest cas, crima lui Dragoș ar zace în *sofistica inimii sale*; în răutatea și șirețenia dînsului, prin care i-a succes a duce în rătăcire atât pe Unguri, cât și pe Români.

Apoi nu este adevărat! Dragoș și-a împlinit misiunea de mandatar, față cu mandanții sei, cu rigoare.

Cu totul altfel se presintă lucrul din punct de vedere românesc. Poporul, care l-a omorît pe Dragoș, nu se poate învinovăți; ori ce popor din lume. în asemenea împrejurări, în asemenea mod ar fi urmat.

Din momentul, când armata maghiară, în butul asigurării lui Dragoș, că nu se va întempla, totuși a întrat în Abrud, și în loc de „pace“ a ridicat „furci“: a jefuit*) și ucis, Dragoș apăru în fața poporului ca un trădător.

Ce s'a lucrat la dosul poporului, aceea poporul n'o putea sci; dar în astfel de momente grave și critice, popoarele nu cercetează, ci ele se resbună.

Mirarea ne cuprinde însă vędënd că aceea, cari la anul 1849 îl numiau „martirul neamului unguresc“, acum, ca să-și scape „Idolul“ de judecata posterității, îl aruncă pe Dragoș în prăpastie și pun vina pe el.

Dar nu Dragoș e cel dintâiu, nici va fi cel din urmă, căruia i-se aplică vorba lui Schiller:

„Der Mohr hat seine Schuldigkeit gethan, der Mohr kann gehen“.

*) Dauna, ce au suferit-o părinții mei în aceea catastrofă, s'a prețuit la patru-đeci de mii florini. Între altele li s'a răpit o bibliotecă, apoi o colecțiune de arme și stufe de aur, cărora asemenea puține vor fi fost în țeara aceasta.

Cele mai multe arme erau: Lazaro Lazarino și Lazarino Comenazo; astfel de arme în ăiua de ađi se caută pentru muzee, cu prețuri enorme.

DISCURS DE DESCHIDERE

rostit de dl director gimn. *Virgil Onițiu* la adunarea din 15/27 Martie
a membrilor despărțământului I al Asociațiunii.

Onorată adunare!

Am adresat un apel către publicul român din Brașov și jur, în care l-am rugat să participe în număr cât se poate de mare la adunarea de azi, — adunare menită a pune în ogașă normală sucursala primă a unei instituțiuni mari, care din insuflețirea Românului pentru progres și din idealismul lui se adapă, se nutrește și se desvoaltă.

Am făcut acest apel deosebit, pe care l-am trimis la adresa aproape a fie-cărui Român inteligent din Brașov și jur, — să V'o spun drept Domnilor, — pentru cuvântul, ca să exercit o presie morală mai mare asupra publicului, care de fapt nu arată acel interes pentru scopurile ideale ale neamului nostru, pe care ar trebui să-l manifeste în mod spontan și în totdeauna.

Nu sunt om de fire pesimist, Domnilor, din contra cei ce mă cunosc mai de-aproape știu, că mă feresc de această tabără a oamenilor lipsiți de încredere în viitor și nemulțămîți cu prezentul. Cu toate aceste ar fi un cult al neadevărului, dacă nu ași remarca o stare morbidă în viața noastră socială, pe care toți o simțim.

Această chestiune merită să formeze obiectul meditațiunilor noastre, căci dela ea depinde progresul sau decadența Asociațiunii, sub numele căreia ne-am întrunit noi azi aici.

*

Societatea română inteligentă de astăzi face impresia, că se află într-o stare de enervațiune, de apatie mare, — care îndeosebi atunci se arată, când se face apel la partea mai nobilă a inimii sale, atunci când cerem dela ea însuflețire pentru scopuri ideale.

Asociațiile noastre culturale și literare — și har Domnului nu avem multe de acestea — își recrutează membri cu greutate mari. Numărul membrilor lor nu crește în proporția creșterii numărului inteligenței noastre de toate categoriile, ci din contră scade, sau în cazul cel mai bun stagnează. Membrii, cari se înscriu la aceste Asociațiuni, nu se înscriu din însuflețire, nu din îndemnul idealistic al sufletului lor, — ci în cele mai multe cazuri din considerații laterale, cari nu au de a face cu scopurile urmărite de societățile noastre culturale: sau pentruca să fie scutiți de molestări repetite, sau fiindcă le e genant a nu face un lucru reclamat de bunăcuviința socială, sau fiindcă mica jertfă, ce o aduc, servește spre întărirea pozițiunii sociale, pe care o ocupă și pe care vor să și-o mențină.

Însuflețirea pentru înaintarea neamului, pentru interesele mari in-materiale, idealismul sufletelor noastre, Domnilor, este pe cale a se stinge.

Un cas recent din lanțul de simptome ale stării morbide în spiritul nostru public să vă amintesc. Într'un oraș X., oraș mare, care are o inteligență de Români poate cea mai numeroasă în țara noastră, la cererea insistentă a unei părți însemnate a publicului era vorba să se țină un ciclu de prelegeri publice de cătră bărbați de profesie în specialitatea lor. Conferențiarii încearcă în două rânduri să pornească ciclul de prelegeri cerut cu insistență de publicul însuși. Ei bine, în ambele rânduri prelegerile nu s'au putut continua. Și știți de ce? Pentrucă nici un conferențiar nu a mai voit să vorbească în fața unei sale goale. Partea aceea a publicului, care reclamase ținerea prelegerilor, nu a ținut să mai și vină la prelegeri, iar cele 20—30 de persoane, cari s'au fost întrunit, mare parte au venit din deferență față cu conferențiar, alții din considerație de etichetă publică, dar din interes pentru cauză mai nimeni.

Întrebați, Dlor, pe librarii români, că operele autorilor români de ce trecere se bucură, întrebați-i de gradul de interesare al așa numitei noastre inteligențe pentru roadele literaturii naționale! E o rușine, ceea ce vă vor răspunde.

Mi se va obiecta, că progresiva decadență materială a inteligenței noastre este cauza acestei lipse de interes, pe românesce: sărăcia!

Cu desăvirșire greșit!

Oglinda stărilor noastre economice — nu ȳic escelente — dar la tot cazul mai bune ca acum 20—30 de ani, sunt, Dlor, băncile românesci. Stocul lor de avere represintă aȳi milioane, iar aceste milioane au eșit din punga inteligenței noastre. Și băncile cu ajutorul lui Dumnezeu se sporesc din an în an, milioanele se adaugă din an în an, iar acționari găsești pretutindeni cu ghiotura, câtă vreme colectele pentru binefaceri se încheie din an în an cu sume tot mai microscopice.

Nu sărăcia deci, Dlor, nu sărăcia este cauza stagnațiunii grozave în evoluțiunea noastră culturală și literară, ci lipsa de însuflețire, lipsa de idealism în noi. Nu pungile ne sunt goale, dar ne-au secat inimile!

Petrecem, Dlor, o epocă de decadență, de enervare, care în mod fatal a urmat epocii ce-a premers, epocii de însuflețire, de îmbrățișare a idealelor.

Visuri mărețe de avânt național-cultural au însuflețit pe părinții noștri, ei și-au chiełtuit entuziasmul inimii din plin, și-au usat nervii sănătoși cu drag pentru realizarea visurilor celor mari. Dar nici ei, nici noi nu am apucat a vedé realizarea lor. Simțul zădărniceii de a te mai eșofa, acel simț cumplit al osândeii Sisifice, care rod nu vede din sudoarea feții sale, a subminat deci încetul cu încetul idealismul sufletelor

noastre, ne-a tăiat însuflețirea, ne-a făcut nepăsători față cu cauzele mari inmateriale și ne-a lăsat sensibili tot mai mult și mai mult pentru cele materiale.

Iată Dlor bazele sociale și psihologice ale acelei înspăimântătoare indolențe, de care suntem cuprinși.

Nu sunt deci miraculoase aceste stări la noi. Ele se explică și — în asemenea împrejurări — se repetă și la alte popoare.

Vorba e numai, că avem să fim în clar cu situația dată și să înțelegem, că astfel de stări de decadență publică nu pot să fie decât stări da o scurtă durată, pentru ca forța regenerată a poporului să se manifeste în urmă cu atât mai multă vigoare.

Tempul renașterii, Dlor, timpul noului avânt inmaterialist, timpul însuflețirii pentru ideale nu mai poate, nu mai e permis să întârzie mult!

Acei puțini, a căror inimă încă nu a secăt, acei, cari și-au păstrat în aceste vremuri iernatice încă o căldură în sufletul lor pentru scopuri ideale, aceia, cari împreună cu mine cred, că spiritul public decadent al țărilor noastre este numai o stare de tranziție și sunt de acord, că el trebuie să fie cât se poate de efemer, aceia — au datorință a-și pune toate puterile în cumpănă, a eși din nepăsare, a se face chiag, în jurul căruia să se adune și să se consolideze noua societate românească: Societatea română entusiastă, desinteresată și idealistă!

Da, Dlor, trebuie să accelerăm sosirea erei noue, trebuie să facem sfârșit acestei ierni cumplite, — neamul românesc își reclamă primăvara!

Stările morbide, Dlor, dacă nu se sanează la timp — este tot una dacă sunt ele trupesci sau sociale — atacă tot organismul și cu timpul îl anihilează. Decadența spiritului public la noi este de-o-camdată o boală a păturii sociale suprapuse, a lumii cărturarilor, a inteligenței noastre. Inima poporului nostru dela țară încă nu s'a afectat. Ea este capabilă de înălțare, de avânt. Vorba poetului, simburii mărului sunt încă sănătoși!

Provedința divină să ne scutească de primejdia, ca și acești simburi sănătoși să fie atinși de boala, care ne-a cuprins pe noi. Când și poporul nostru ar fi cuprins de nepăsarea decepționistă a inteligenței, atunci ne-ar fi sunat oara din urmă a ființei. Un neam, din ale cărui mase mari s'a stîns interesul, căldura, avântul, entuziasmul pentru problemele sale mari ideale, — un astfel de neam e cuprins de noaptea peirii, din care nu mai este reînviere, nu mai este deșteptare!

Iată de ce trebuie să scurtăm, Dlor, era, în care petrecem! Iată de ce trebuie să dăm mână cu mână aceia, cari nu ne-am perdut încă toate idealele!

„Asociațiunea pentru cultura și literatura poporului român“ este una din foarte puținele instituții, în sinul căreia și sub scutul căreia acest proces de regenerare, acea raliere a elementelor de inimă spre co-vîrșirea vremurilor de indolență se poate mai cu succes efectui.

Progresul cultural și literar al neamului românesc din această patrie, — iată deviza flămurei Asociațiunii noastre, iată deviza, care ca un luceafăr luminează calea spre nemurire a popoarelor din timpurile de ași. Nu luciul de oțel al armelor ucigătoare, ci splendoarea senină, caldă și de pace vestitoare a culturii este ași soarele, care luminează pașii de dezvoltare a popoarelor!

Să desfășurăm din nou cutele acestui stindard al culturii, Dlor, să uităm de vremurile când el a zăcut prăfuit de indolența spiritului ce ne-a apăsât, să ne punem la munca desinteresată și armonică a creării unui nou spirit public, să muncim cu dragoste, abnegațiune și însuflețire pentru sosirea unei epoce mai fericite: *epoca cultului idealelor!*

Acesta este semnul, în care vom învinge!

*

Cu aceste îmi iau voia a declara adunarea de astăzi de deschisă!

SCIINȚĂ, LITERATURĂ ȘI ARTĂ.

«*Daco-Roumains ou Italo-Roumains*», studiu istoric și filologic de L. Réthy. (Retipărit din „Revue d'Orient et de Hongrie“). Budapesta, 1897.

Réthy este cunoscut publicului nostru pentru multele sale încercări de-a deslega chestiunea continuității Românilor în Dacia Traiană. După vremuri el a negat chiar și romanitatea noastră, originea romană a limbei românesci, dar timpul l-a adus la opinii mai conciliante; nu recunoaște continuitatea istorică, concede însă, că limba română e pe jumătate un idiom italic.

Réthy însuși își reasumă noua sa ipotesă după cum urmează: „Valachii — dovadă limba lor — sunt descendenții unui popor de păstori din Apenini, care a locuit fără îndoială în regiunea sabino-umbrică și se numia, în statul pontifical, Roman, după obiceiul poporului italian de a se numi după provincia sau regiunea unde locuiesce. Un trib al acestor păstori, care era de religie romano-catolică, după cum o dovedește aceasta terminologia eclesiastică a limbei valache, a plecat către secl. IX prin Friaul și Carniola și a coborât în cursul secl. X. în peninsula balcanică, în vechia Illyrie. Aici contactul dintre Romani și Albanezi a dat naștere limbei valache, care nu mai este o limbă italiană, ci un idiom pe jumătate italic pe jumătate albanez, adecă cuvintele sunt italiene, pe când formele gramaticale și spiritul limbei sunt împrumutate din albaneză“. „Instinctul de migrațiune a purtat poporul valach astfel format în regiunile, cari îi oferiau cele mai bune pășuni; pe timpul războaielor greco-bulgare a trecut Dunărea și către finea secl. XIII a ajuns în Syrmia, de unde a trecut în Transilvania, apoi în Maramurș și cu mult mai târziu, pe timpul cuceririi otomane, în comitatele de ost ale Ungariei“.

Întru cât această ipotesă se apropie de adevărul istoric, această chestiune au să o aprecieze istoricii și filologii; pe noi ne atinge numai împrejurarea, că D. Réthy susține că părerile sale au aflat resunet și în „Enciclopedia Română“, și anume că direcțiunea acestei publicațiuni a abandonat teoria continuității Românilor în Dacia Traiană.

Această afirmațiune și-o bazează pe doué pasaje din articolul *Arămâni*, scris de Dr. G. Weigand. Aici se dice: „Greșită e în ori-ce cas părerea, că Dacoromânii s'au născut în Dacia, iar Arămânii în Moesia, căci nu e posibil ca limba vulgară latină să fi avut în suta III. d. Chr. atâta asemănara cu cea românească, încât să fi rămas după 1500 de ani (300—1800) cele doué limbi așa identice, pe lângă puțină comunicație ce au avut-o între olaltă din cauza despărțirii lor geografice“ — și „E imposibil a susține, că limba arămânească s'a desvoltat din limba vulgară latină dela sudul Dunării, iar cea dacoromână din cea dela nordul Dunării“.

Pe basa acestor enunțiațiuni credem, că numai un om preocupat de părerile sale, cum se pare a fi D. Réthy, poate să meargă atât de departe, ca să numere între partisanii sei nu numai pe D. Weigand, ci și direcțiunea „Enciclopediei Române“, care — în parantesă fie țin — nu poate fi identificată chiar și cu articole de controversă, subscribe de autorii respectivi.

Direcțiunea „Enciclopediei Române“ și-a ales colaboratorii sei după specialitate. Articolul „Arămâni“ e scris de cel mai competent bărbat în ce privesce această ramură a poporului românesc, care va sci să răspundă înaintea forului științei despre cele ce afirmă.

Că D. Weigand nu a vrut să spună ceva hotărît în chestiunea încă nedeslegată a continuității, și în special nu ceea-ce D. Réthy cetesce din cuvintele sale, o putem dovedi cu unele citate din o scrisoare privată a sa, pe care ne-a autorisat a o folosi dacă vom afla de lipsă. Dsa dice: „Ce privesce pe dl Réthy, nu-mi pot închipui, cum poate ajunge la concludsiunea, că eu aș susține imigrarea Românilor dela sud. Eu sunt mult mai precaut, decât ca să mă declar pentru o teorie, care până acuma e încă numai ipotesă. Până-ce nu pot aduce dovești sigure, mă voi feri a mă declara pentru una sau alta părere, etc. Și asupra broșurei („Machwerk“,) lui Réthy nu vreau să scriu nimic, ea e fără nici o valoare și a fost declarată ca atare și de critica germană“.

Astfel D. Weigand, de sigur cel mai competent de a-și explica ceea-ce scrie, însuși declară, că nu susține ca un ce hotărît originea balcanică a poporului român; cu atât mai puțin poate fi deci numărată direcțiunea „Enciclopediei Române“ între partisanii celei mai nouă teorii a Dlui Réthy (după vremuri a mai susținut și alte teorii), care prea adese face alusiuni la revindecări politice, dând astfel a se înțelege că Domnia Sa mai mult de dragul politicei face istorie, și Direcțiunea „Enciclopediei Române“ nu poate abandona continuitatea Românilor în Dacia Traiană, câtă vreme cei mai de frunte istorici ai nostri o susțin

și cearcă a o dovedí cu armele usitate în sciință. „Enciclopedia“ vrea să popularizeze sciințele, literatura, istoria, etc., îndeosebi istoria și literatura română, dar se nisuesce, ca totdeauna să propage numai adevărul, așa cum îl înțeleg cei mai de frunte bărbați de specialitate. Și despre părerea acestora D. Réthy va avé ocasiune a se convinge din acele articole ale „Enciclopediei“, cari vor tracta îndeosebi despre chestiunea continuității.

Cartea stuparilor săteni, de Romul Simu, este opera unui autor popular cunoscut din multele articole economice, ce a publicat prin diarele noastre. Dl Simu este însuși stupar, a făcut experimente serioase cu diferitele metode, ce se practică în cultura albinelor, și în opul său a depus rezultatele, pe cari cu inima curată le recomandă țărâniei noastre.

Și numai o înșirare simplă a capitolelor de căpetenie ale cărții ne va încredința, că cartea stuparilor săteni cuprinde tot, ce e necesar a cunoasce pentru o cultivare rațională a stupăritului.

Folosul albinelor, Mierea ca hrană și ca leac, Stupina, Coșnițele, Fagurii măestriți, Tractarea albinelor. În ajunul primăverii, nutrirea albinelor primăvara. Cum să ajungem la miere multă. Cum se păstrează mierea. Iernarea stupilor. Boalele albinelor. Dușmanii albinelor și unelte de stupărit — ici-colea însoțite de ilustrații explicatoare — cuprind o mulțime de învățături folositoare, cari sunt proprii a împintena și pe cel mai conservator țăran, ca să îmbrățoseze acest ram economic.

Limba, în care e scrisă cartea, este limba poporului, netedită numai, dar nici decum schimbată prin frase moderne. Autorul se feresce ca de foc de neologisme, căci vrea să fie înțeles cu deosebire de țărani.

„Reuniunea română de agricultură din comitatul Sibiiului“ prin aceea, că a tipărit cartea pe spesele sale, nu numai s'a achitat de o datorință față de membrii săi țărani, ci și-a câștigat și un merit pentru înaintarea economiei la Români peste tot.

Am dori, ca „*Cartea stuparilor săteni*“ să străbată și în cele mai depărtate colțuri locuite de Români, vestind pretutindenea folositoarele învățături, ce cuprinde.

«*Jertfa creștinilor*», Comentar al liturgiilor bisericii grecesci, de Dr. Victor Szmigelski. Tomul I. Introducere dogmatică. Cu aprobarea Preaveneratului Ordinariat de Alba-Iulia și Făgăraș. Blaj, 1897. Tipografia Seminariului archidieceșan.

Autorul își împarte opul în 4 părți principale, tractând în partea I. despre jertfă preste tot; în p. II. despre jertfele legii celei vechi; în p. III. despre jertfa crucii și în p. IV. despre jertfa necruntată a legii noue. Cartea se extinde pe 230 pag. tipar curat și frumos, care face cinste tipografiei, din care a eșit, și este dedicată „Excelenței Sale Preasfințitului Domn Michail Pavel, Episcopului gr. cat. de Oradea Mare, Bunului Arhiereu iubilar“. Prețul 1 fl. 5 cr.

În aceste timpuri de cras materialism este bine, că se mai găsesc bărbați, cari își jertfesc timpul pentru a da în mâinile creștinilor și mai ales ale preoțimii noastre cărți menite a ridica inimile și sentimentele la înaltul ideal al omenimii, la jertfa legii noue. O recomandăm mai ales preoțimii noastre cu atât mai vârtos, că autorul-editor destinează venitul curat pentru formarea unui fond provincial de salarizare a preoților și învățătorilor. (nt.)

APEL

cătră frații preoți români.

Am onoare a aduce la cunoștința Prea stimaților frați preoți, că am luat deja dispozițiunile necesare pentru tipărirea tomului I al predicilor nemuritorului orator francez *Massillon*, Episcop de Clermont și membru al Academiei franceze. Cartea va cuprinde circa 370—400 pagini 8° mare, va fi tipărită pe hârtie fină, va fi ornată cu portretul ilustrului autor, și va avea un exterior prea frumos. Ea va apărea după contractul încheiat cu tipografia pe la finea luni lui Maiu a. c. st. n., și numai decât se va expedia Domnilor abonați. Abonamente se primesc încă până în 20 Maiu a. c. pe aceleași prețuri prea favorabile, ce au fost indicate în invitarea de abonament, adică 2 fl. 10 cr. cu expedițiune francată, 2 fl. 20 cr. cu expedițiune recomandată; pentru România și străinătate 5 lei 25 bani și 5 lei 50 bani. Alumnii seminarelor teologice o vor primi pentru prețul scăzut de 1 fl. 60 cr. Domnii colectanți dela 10 exemplare colectate vor primi unul gratuit. După aparițiunea operei prețul unui exemplar va fi pentru Austro-Ungaria fl. 2.50, pentru România și străinătate lei 6.50. Acei prea stimați domni, cari vor răspunde costul abonamentului înainte de aparițiunea operei, vor primi cartea francată sau recomandată după modalitatea aleasă de dișii; iar aceia cari nu vor trimite prețul abonamentului înainte, o vor primi cu rambursă (Nachnahme, utánvétel), ce costă mai multe spese, cari însă vor avea a le suporta prea stimații domni abonați.

Prea Veneratul Ordinariat diecesan gr. cat. de Oradea-mare a binevoit nu numai a recomanda cu căldură aceste cuvântări bisericesti preoților de sub jurisdicțiunea sa, ci a încuviința chiar procurarea aceloră și din banii bisericesti pentru bibliotecile parohiale, ca să le poată procura și acei preoți, cari sunt provăduți cu o dotațiune mai miseră.

Comandele sunt a se face la subscrisul traducător sub adresa: locuința Hájó, posta ultimă: Pecze-Szöllös, comitatul Bihar, via: Nagy-Várad.

Haie u, 6 Aprile st. n. 1898.

Ioan Gent,
paroch gr. cat. român.

MEMBRII „ASOCIAȚIUNII“

la finea lunii lui Martie 1898

1. Desp.	I. al Brașovului:	fundatori 2,	pe viață 7,	ord. 38.	Suma 47.
2. „	II. „ Branului:	„ —	„ 2	„ 29.	„ 31.
3. „	III. „ Făgărașului:	„ 2	„ 6	„ 37.	„ 45.
4. „	IV. „ Sibiiului:	„ 7	„ 19	„ 50.	„ 76.
5. „	V. „ Seliștei:	„ —	„ 12	„ 30.	„ 42.
6. „	VI. „ Sebeșului:	„ 3	„ 5	„ 31.	„ 39.
7. „	VII. „ Hațegului:	„ —	„ 3	„ 14.	„ 17.
8. „	VIII. „ Devii:	„ 1	„ 6	„ 40.	„ 47.
9. „	IX. „ Orăștiei:	„ 2	„ 7	„ 23.	„ 32.
10. „	X. „ Bradului:	„ 1	„ 2	„ 27.	„ 30.
11. „	XI. „ Blajului:	„ 3	„ 4	„ 48.	„ 55.
12. „	XII. „ Albei-Iuliei:	„ 1	„ 4	„ 16.	„ 21.
13. „	XIII. „ Abrudului:	„ 2	„ 23	„ 35.	„ 60.
14. „	XIV. „ Clușului:	„ 3	„ 7	„ 25.	„ 35.
15. „	XV. „ Mociului:	„ 1	„ 2	„ 3.	„ 6.
16. „	XVI. „ Șimleul-Silvaniei:	„ 5	„ 4	„ 21.	„ 30.
17. „	XVII. „ Deeșului:	„ 1	„ 1	„ 1.	„ 3.
18. „	XVIII. „ Gherlei:	„ —	„ —	„ 2.	„ 2.
19. „	XIX. „ Ciachi-Gârbaului:	„ —	„ 1	„ 1.	„ 2.
20. „	XX. „ Betleanului:	„ —	„ —	„ 2.	„ 2.
21. „	XXI. „ Năsăudului:	„ 11	„ 23	„ 35.	„ 69.
22. „	XXII. „ Bistriței:	„ 5	„ 7	„ 7.	„ 19.
23. „	XXIII. „ Turzii:	„ —	„ —	„ 5.	„ 5.
24. „	XXIV. „ Murș-Oșorheiului:	„ 1	„ 1	„ 15.	„ 17.
25. „	XXV. „ Murș-Ludoșului:	„ 1	„ —	„ 9.	„ 10.
26. „	XXVI. „ Reghinului:	„ 2	„ 5	„ 20.	„ 27.
27. „	XXVII. „ Cohalmului:	„ —	„ 1	„ 11.	„ 12.
28. „	XXVIII. „ Agnitei:	„ —	„ —	„ —.	„ —.
29. „	XXIX. „ Mediașului:	„ —	„ —	„ 14.	„ 14.
30. „	XXX. „ Sighișoarei:	„ —	„ —	„ 4.	„ 4.
31. „	XXXI. „ Elisabetopolei:	„ —	„ 1	„ 1.	„ 2.
32. „	XXXII. „ Dicio-S.-Mărtinului:	„ —	„ 1	„ 9.	„ 10.
33. „	XXXIII. „ Treiscaunelor:	„ —	„ —	„ 4.	„ 4.
34. „	XXXIV. „ Sătmarului:	„ —	„ 1	„ 17.	„ 18.
35. „	Beiușului:	„ 1	„ 1	„ 59.	„ 61.
36. „	Afară de despărțeminte și mai cu samă în Bănat: . . . „	15	„ 28	„ 103.	„ 146.

Suma tuturor: fund. 70 pe viață 184 ord. 786. Suma 1040.

După diferitele lor ocupațiuni membrii „Asociațiunii“ se împart astfel:

Preoți 178, proprietari 124, advocați și candidați de advocați 109, canonici, vicari, protopopi, asesori consistoriali 102, profesori și profesoare 83, comune parohiale, politice și corporațiuni 69, notari comunali 49, învățători 49, oficiali de bancă 41, comercianți 39, medici 33, oficiali administrativi 27, oficiali dela justiție 23, femei (fără oficiu) 22, institute de credit 21, meseriași 17, ofițieri pensionați 12, Archiepiscopi și episcopi 6, farmaciști 5, publiciști 3, deputați dietali 2, ingineri 2, silvicultori 2, notari publici 2, arhitecți, tehnici 2, oficiali poștali 2, privatieri 2, pădurari 2, studenți universitari 2, rentieri 2, arândatori 2, adjuncți de ingeneri 2, inspector școlar reg. 1, director de mine 1, exactor dominiat 1, supravigil silvanal 1.

Fiindcă „Asociațiunea“ este cea mai însemnată societate culturală a celor 3 milioane de Români din patrie, merită a deveni focularul nostru literar și cultural în cel mai de aproape viitor, nu va fi, credem, de prisos a supune datele de mai sus unor apretieri.

Asămănând numărul total de abia 1040 al membrilor cu numărul sufletelor nației românesce din Ardeal, din părțile Bănatului, Bihariei, Sătmarului și Maramureșului, disproporțiunea este isbitoare; Asociațiunile culturale ale altor nații din patrie au deci de mii de membri, ceea-ce este neapărat de lipsă să urmeze și pentru „Asociațiunea“ noastră, pentru-ca să poată lucra cu deplin succes în toate direcțiunile stabilite în statute.

Mare e și disproporțiunea numărului de membri din diferitele despărțăminte; pentru-că pe când în unele numărul trece baremi de 20, pe atunci în altele sunt de abia câte 2 membri; iar într'un despărțământ nici unul. Și aceasta se întâmplă cu despărțăminte vechi; pe când despărțăminte decurând înființate — numai în zilele trecute — au un frumos număr de membri s. e. al Beiușului 61 și al Sătmarului 18.

În desp. *Năsăudului* aflăm 8 comune membri fondatori și 20 comune membri pe viață; iar în același timp chiar în desp. Sibiiului numai o singură comună e membru fondator. O fericită idee au avut grănițerii dela Năsăud, când au indus în șirul membrilor și comune. Exemplul lor ar trebui imitat în toate părțile. Asemenea și înscrierea comunelor bisericesci, cel puțin de membri ordinari, cum s'a făcut ici-colea, încă ar fi un mare bine pentru „Asociațiune“. O comună politică ori bisericască nu se cunoaște, jertfind spre scopuri literare și culturale 5—10 fl. la an, iar „Asociațiunea“, pe lângă multe astfel de ajutoare dă înainte și cu ea deodată și neamul. Mai este însă și un alt bine legat de condiția de membru, că adevărat comuna politică sau parochială primesce foaia „*Transilvania*“, care de 29 ani a sămănat, sămână acum

și va sēmēna tot mai mult — în mēsura în care se vor înmulți membrii — sēmēnța culturii și a binelui.

Făcēnd acum asemēnare și între diferitele categorii de membri, aflăm că mai bine e reprezentată preoțimea. Dar ce este numărul de 178 preoți, când numai în archidieceasa din Alba-Iulia și Făgăraș sunt 762 preoți seculari, cari — cu cei din cele trei diecese gr. cat. și cu cei din Metropolia bisericii ortodoxe-orientale (1 arhiepiscopie și 3 diecese) — se ridică la câteva mii?

Tot așa de nefavorabil ni se presintă și învățătoria, care e înrolată între membri cu un număr numai de 49 indiviși, din cei peste 3000 învățători confesionali.

Dar în sfirșit, din fie-care categorie s'ar putē și e neapērat de lipsă să se facă îndoit, întreit și chiar îndecit mai mulți membri, deșteptându-se și proprietarii, țeranii mai cu dare de mână, să aducă prinoase pe altarul literaturii și culturii naționale; iar institutele de credit, chiar și cele începătoare, ar trebui să-și țină de fală a se numēra între membrii „Asociațiunii“.

Numai interesul crescēnd al obștei și iubirea de jertfire pentru scopurile „Asociațiunii“, îi vor putē pune acesteia la îndemână mijloacele de lipsă pentru o lucrare tot mai roditoare și mai spornică.

Fie ca toți cei „chiamăți“ — cari sunt mulți foarte, învățând ceva și din acestea scurte date, — să devină și „aleși“; ca la anul „Asociațiunea“ să dispună de un număr, cel puțin, îndoit de membri.

DIN DESPĂRȚEMINTE.

În decursul lunei lui Martie s'au primit rapoarte despre activitatea din 1897 dela directorii următoarelor despărțeminte: Făgăraș, Murăș-Oșorheiu, Cluș, Hațeg, Ludoș, Sighișoara și Năsăud.

Despărțēmēntul Făgăraș a executat toate conclusele adunării generale din 1896, ținută în Porumbacul-inferior, unde s'a împărțit un premiu femeii, care a avut cea mai bine cultivată grădină de legumi, tot astfel făcēndu-se și la Vaidarecea. Alt conclud mai însemnat a fost cel privitor la organizarea bibliotecii despărțēmēntului.

În adunarea generală din 1897, ținută în V.-Recea, între altele, s'au votat 3 premii, și anume: unul de 5 fl. pentru femeia, care va avē cea mai binecultivată grădină de legumi, unul de 5 fl. și altul de 3 fl. pentru acele femei de pe teritoriul despărțēmēntului, cari cu ocasiunea adunării generale proxime vor produce cele mai frumoase țesături originale. În

această adunare s'a atras atențiunea membrilor și asupra împregiurării, că delegații despărțământului pentru adunarea generală a „Asociațiunii“, nu vor mai pute beneficia pe viitor de diurne și spese de călătorie din cassa despărțământului.

Ședințe de comitet s'au ținut 4, în cari s'au luat decisiuni cu privire la executarea afacerilor curente în sensul statutelor și regulamentelelor s. c. statorirea bugetului, încassarea și subșternerea taxelor dela membri ș. a.

Despărțământul Murș-Oșorhei a ținut adunarea generală, a încassat taxele dela membri, subșternându-le cassei centrale, împreună cu protocolul adunării, conspectul membrilor și preliminarul de buget. Că nu s'a putut desvolta o activitate mai însemnată cauza a fost: anul neroditor, care a adus cu sine lipsă mare în popor. Pe viitor se va lucra și pentru înființarea de agenturi comunale și biblioteci populare.

Despărțământul Clușului a ținut adunarea generală și mai multe ședințe de comitet, s'au încassat taxele dela membri și s'au subșternut cassei centrale; la adunarea generală a despărțământului ținută în Monosturul-unguresc — studentul în drept Stefan Roșian a ținut o disertațiune: „*Despre puterea moravurilor bune și modul de a le lăți*“, s'au luat măsuri pentru crearea a 2 premii, din cari unul se va da acelei femei sau fete țerance de pe teritorul despărțământului, care va dovedi, că scie face cel mai frumos port românesc, iar al doilea premiu celui învățator, care va arăta cel mai bun progres cu învățaceii. Tot cu această ocaziune s'au împărțit poporului mai multe exemplare din „Povești“ de I. Pop-Retegănuș și alte cărți, procurate de institutul de credit și economii „*Economul*“ din Cluș. Directorul despărțământului a luat parte, ținând și o cuvântare, la înmormântarea fericitului Grigorie Silași, fost membru fondator al „Asociațiunii“, cum și la aceea a zelosului membru ordinar și al comitetului despărțământului, Andreiu Truța.

Despărțământul Hațegului a luat dispozițiuni pentru înființarea de agenturi comunale, angajându-se în special spre acest scop domnii: Stefan Radic, protopop în Petroșeni, Isidor Saturn, preot în Merișor și Ioan Bora, paroch în Petros; directorul e de credință, că acum după întrarea în vigoare a statutelor și a regulamentelelor celor nouă, se va pute da un impuls mai puternic de propășire și în sinul acestui despărțământ, dorind cu toții ca despărțământul Hațegului să se numere între cele dintâi despărțăminte. Adunarea generală s'a ținut în Sălașul-inferior, fiind bine cercetată. În această adunare s'au distribuit 20 fl. v. a., primiți dela „*Reuniunea femeilor române din comitatul Hunedoarei*“, — ca premiu între țerancele, cari au excelat prin manufacturile ținătoare de portul lor și s'au îndemnat și pe viitor la conservarea și cultivarea portului propriu. Cu aceea ocaziune dl Ioan Muntean din Hațeg a ținut o disertațiune în stil popular despre: „*Însemnătatea și necesitatea meseriilor*“. S'au răspândit după putință „*Higiiena copilului*“ și „*Biografia lui Avram Iancu*“.

Despărțământul Ludoș a ținut adunarea generală în comuna Iclânzul, participând un public foarte numeros. Cu aceea ocaziune s'au încassat taxele dela 7 membri — de toți sunt în acest despărțământ 10 —, s'au vândut 40 exemplare din „Higiena copilului“, s'a exmis o comisiune de 2 membri, care să percurgă în persoană toate comunele din despărțământ, stăruind prin graiu viu pentru câștigarea de membri noi și încassarea taxelor restante dela cei vechi și să înființeze agenturi comunale; dar această comisiune n'a raportat încă și poate că nici nu și-a împlinit misiunea. Înainte de adunarea generală a despărțământului s'au trimis apeluri pentru spriginirea cauzei „Asociațiunii“ și prenumărarea „Enciclopediei române“; însă toate fără nici un rezultat, ceea-ce este a se atribui în locul prim împregiurărilor triste economice-financiare, cu deosebire de un an încoace. Agenturi și biblioteci populare în despărțământul acesta nu sunt înființate.

Despărțământul Sighișoarci a ținut 4 ședințe de comitet în decursul anului 1897, petractându-se obiectele curente, între cari și luarea dispozițiunilor pentru ținerea adunării generale, cu care ocaziune, între altele, s'au încassat taxele dela membri, s'a reconstituit comitetul ș. a. desbătându-se și asupra modalităților, cum s'ar pute desvolta un mai mare interes față de Asociațiune din partea locuitorilor de pe teritorul acestui despărțământ.

În fine direcțiunea observă, că dînsa împreună cu comitetul cercual își țin de sântă datorință a întrebuița pe viitor toate mijloacele legale pentru promovarea intereselor vitale ale Asociațiunii și dacă până acum nu s'a putut avênta la nivelul cuvenit — este a se ascrie acelei împregiurări, că acest despărțământ preste 15 ani a fost încetat cu activitatea sa, — fiind acum numai în al patrulea an al reactivării sale; astfel că se cere timp și osteneală pentru a veni în cursul său normal progresiv.

Despărțământul Năsăudului, prin comitetul său, a întreținut corespondența de lipsă cu comitetul central, la care a înaintat rapoartele prescrise în regulament, a înaintat taxele încassate și a continuat pașii începuți deja pentru înființarea de agenturi pe teritorul despărțământului. Ședințe de comitet s'au ținut 4, iar adunarea generală a despărțământului ținută în Sângeorgiul-rom., între altele, a statorit un premiu de doi galbini pentru cea mai bună lucrare din sfera agronomiei, a luat inițiativa pentru înființarea unei reuniuni agricole și a încassat taxele dela membrii vechi și noi în suma de 164 fl., care sumă s'a administrat cassei centrale, iar dela membrii ajutători s'a adunat suma de 85 fl., cari au trecut la cassa despărțământului.

Nr. 213—1898.

PROCES VERBAL

din 7 Aprile n. 1898. Ședința ordinară a comitetului central al Asociațiunii.

Președinte: Ioan M. Moldovan.

Membrii prezenți: Zaharia Boiu, Part. Cosma, G. Maxim, Dr. Ilar. Pușcariu, Dr. Remus Roșca, Dr. Oct. Russu, Leont. Simonescu, Iosif St. Șuluțiu.

Notar: Dr. Il. Beu, Secretar II.

74.

Pentru *verificarea* procesului verbal al ședinței de aji

Se designează dnii: Zacharia Boiu, Part. Cosma, și G. Maxim.

75. (35—1898).

Dl *Simeon Stoica*, medic în Bran, trimite 2 exemplare din „*Dietetica poporală*” cu rugarea, ca să i-se pună la dispoziție suma de fl. 300.— votată ca ajutor pentru tipărirea cărții. Recercă totodată comitetul, ca să primească 500—600 exemplare spre a le vinde cu ajutorul despărțimintelor; jumătate din prețul acestora ar destina pentru fondul internatului de băieți.

Suma de fl. 300.— se asemnează la cassă spre plătire. Recercarea relativă la primirea spre vânzare a 500—600 exemplare din opul amintit se satisface.

76. (204—1898).

Dl *Emilian Micu*, preot în Ohaba sârbească, ofere spre cumpărare mai multe cărți vechi.

Având în vedere prețurile exorbitante, ce oferentul cere pentru cărțile sale, cum și puținătatea sumei, de care dispunem pentru augmentarea bibliotecii, și altcum angajată pentru alte acțiuni, de astădată nu se poate reflecta la ofertul domnului Emilian Micu.

87. (156—1898).

Dl *Dumitru Bulicrea*, învățător în Porumbacul inferior, ofere pentru completarea colecțiunii de *ziare* a Asociațiunii: a) „*Tribuna*” din 1887, necompletă; b) „*Gazeta poporului*” din 1887, necompletă, — și cere în schimb, să i-se compute 5 fl. ca taxă de membru ordinar al Asociațiunii, pe 1898, apoi să i-se dea câte un exemplar din „*Transilvania*” pe 1895 și 1896.

Se primesc din „Tribuna“ pro 1887 Nrii 74, 248 și 296, cari lipsesc din colecțiunea Asociațiunii; asemenea și „Gazeta poporului“ pro 1887, iar în schimb i-se acoardă oferentului 1 exemplar din „Transilvania“ pro 1896.

78. (138—1898).

Patruspredece membri ai Asociațiunii, domiciliați în Bran, cer *impărțirea despărțământului II* în două, respective cer arondarea comunelor: Bran, Sohodol, Predeal, Poarta, Simon, Moeciul inf. și sup., Măgura, Peștera, Șirnea și Fundata, cu 7000 loc., într'un despărțământ separat cu centrul în Bran, pe motivul că situațiunea topografică a acestor comune împedecă poporațiunea a lua parte la adunările cercuale convocate airea. Un despărțământ compus numai din comunele amintite va pute mai ușor conlucra la ajungerea scopurilor Asociațiunii indicate în §. 37 al Statutelor.

Să se recerce comitetul cercual al despărțământului a-și da părerea în chestiune.

79. (149, 173, 177, 180 și 185—1898).

Direcțiunea despărțământului III, VII, XIV, XXIV și XXV presintă raportul anual pe 1897.

Spre scire.

80. (150—1898).

Dna *Zinca Roman* din Făgăraș trimite fl. 120.— pentru doue *stipendii* pe anul școlar 1897—98 din fundațiunea „Ioan Roman“.

Spre scire.

81. (151—1898).

Direcțiunea despărțământului XVI (Șimleul Silvaniei) trimite 41 fl. 60 cr. *taxe* încassate în decursul anului 1897, observă însă, că a reținut 20% statutare pentru trebuințele despărțământului. Roagă totodată comitetul central, ca să dispună trimiterea diplomelor de membri ordinari dlor Gavr. Lazar de Purcareți și Dr. G. Pop, cari au solvit taxa cuvenită.

Primirea sumei de 41 fl. 60 cr. se confirmă; reținerea a 20% excepțional se aproabă, dar se îndrumă direcțiunea la observarea §-ului 40 din Statute. Pentru membri ordinari nu se mai extradau diplome, taxele pentru diplomă incurse dela domnii amintiți se vor conta la taxa de membru pe anul 1898.

82. (163—1898).

Direcțiunea despărțământului VI (Sebeșul săsesc) înaintează cu data 11 Martie a. c. suma de fl. 113 -- reținută peste budgetul anului 1898 și

reclamată de comitetul central, apoi taxa pe 1897 dela membrul Gr. Ghibu din Șugag, precum și procesul verbal al ședinței comitetului cercual dela 3 Martie a. c., în care s'a decis 1. a se satisface recercarea comitetului central Nr. 445—1897 privitoare la suma de mai sus, și 2. a propune o nouă arondare a despărțământului VI, respective formarea unui nou despărțământ din comunele cercului Mercurea și din unele ale cercului Sângătin; 3. s'au ales mai mulți delegați pentru înființarea de agenturi.

Primirea sumei de fl. 113.— și a taxei pe 1897 dela membrul Gr. Ghibu se confirmă. Procesul verbal se ia spre scire; propunerea referitoare la arondarea despărțământului se ține în evidență până la arondarea despărțământelor pe întregul teritoriu al Asociațiunii; de exmiterea delegaților pentru înființarea de agenturi se ia act cu plăcere.

83. (168—1898).

Dumitru Ciuleiu din Saschiz roagă din nou comitetul central, ca să dispenseze dela plățirea didactului pe 1897—98 pe flica sa Sultana, elevă în cl. III. civilă.

Cererea nu se poate încuviința.

84. (178—1898).

În urma recercării comitetului central dela 3 Ianuarie a. c. Nr. 709 1897 *direcțiunea despărțământului XIV* (Cluj) raportează cu data 21 Martie a. c., că *fundatiunile „N. Tămaș”* și *„Dr. Ramontiai”* nu au fost nici odată încredințate administrării despărțământului, ci numai fostului director Dr. Gregoriu Silași, care nevrând a lua singur responsabilitatea, le-a predat cassarului despărțământului. Numitele fundațiuni se află în administrarea comitetului înființândei școale civile de fete dela 1876, respective 1888. Fundatorul N. Tămaș trăesce încă și tocmai pregătesce literele fundamentale. Pentru adevărarea celor relatate direcțiunea despărțământului aclude un proces verbal al comitetului înființândei școale de fete și un instrument de transpunere compus de o comisiune exmisă de acel comitet.

Să se recerce dl N. Tămaș, preot în Grind, ca să dea deslușirile necesare în chestiunea fundațiunii făcute de DSa. Revenind însă asupra unui raport dela 30 Ianuarie 1897 se recercă direcțiunea despărțământului a întreprinde pașii necesari, ca averea fostei societăți „Iulia”, administrată ađi de Casina română din Cluj, să se transpună la cassa centrală

a Asociațiunii, căreia îi compete conform statutelor desființatei societăți.

85. (179—1898).

Direcțiunea despărțământului V (Săliște) înaintează cu data 19 Martie a. c. *procesul verbal al ședinței comitetului cercual* dela 21 Februarie a. c., în care s'a compus budgetul pe anul 1899, s'a statorit un premiu de fl. 10.— și unul de fl. 5.— pentru cultivătorii grădinilor de legumi, s'a decis ținerea adunării cercuale a dona ți de Rusalii în comuna rurală Apoldul mic. La compunerea budgetului s'au luat de basă venitele anului 1898 preliminate cu fl. 340.— Proiectul de budget e următorul:

Întrate.

1.	20% ce se vor licuida după venitele anului 1898 în sumă de fl. 340.—	fl. 68.—
2.	depunerea despărțământului la Cassa de păstrare din Săliște	„ 154.87
		<hr/> Suma: fl. 222.87

Erogațiuni.

1.	Crearea unui fond pentru premii pe sama despărțământului din suma de	fl. 154.87
2.	Dotățiunea acestui fond cu	„ 17.—
3.	Premii	„ 15.—
4.	Cumpărarea de cărți pentru bibliotecii populare	„ 20.—
5.	Procurarea de registre și stampile	„ 16.—
		<hr/> Suma: fl. 222.87

Procesul verbal se ia spre scire; premiile statorite și termenul pentru ținerea adunării cercuale se aproabă. Dar proiectul de budget pe 1899 nu se poate aproba, pe motivul că poziția 2. dela Întrate și 1. dela Erogațiuni e contrară §-ului 40 al Statutelor și §-ilor 48—49 din Regulamentul pentru despărțăminte, în sensul cărora despărțământul nu poate crea fonduri din resursele proprii, chiar și fondurile făcute pe sama sa prin donațiuni speciale trebuiesc înaintate la cassa centrală. Se îndrumă deci direcțiunea a presenta un nou proiect de budget și a înainta suma de fl. 154.87 la cassa centrală.

86. (182—1898)

Direcțiunea școalei civile de fete transpune cu data 25 Martie a. c. ordinațiunea ministerială Nr. 10636, prin care se impune Asociațiunii plătitura supletorie a unei taxe de fl. 40.— *la fondul de pensuni* pe anii

1895—1898 pentru al cincilea post de învățător, iar pe viitor va avea Asociațiunea să plătească anual fl. 60.—

Spre scire și asemnare la cassă.

87. (183—1898).

Direcțiunea despărțământului Beiuș înaintează *procesul verbal al ședinței comitetului cercual* dela 19 Martie a. c., din care se constată următoarele: a) S'a constituit comitetul cercual alegându-se vice-president dl Vasile Papp, protopop, cassar dl Dr. Const. Popovici, avocat, controlor dl Vas. Stefanică, profesor, notar dl Nic. Diamandi, profesor-catechet; b) Dl Dr. Gavril Cosma, cassarul ad hoc al adunării constituante, a raportat, că a încassat fl. 40.— dela membri înscriși. Comitetul a decis apoi, ca suma aceasta să se predea noului cassar, care să provoace pe toți membrii a-și achita taxa anuală; c) S'a decis a se procura o stampilă și un dulap, spre care scop să fie rugat comitetul central, ca să acoarde despărțământului cele 20% statutare după taxele incurse. Tipăriturile necesere pentru menținerea uniformității să se ceară dela comitetul central; d) Drept local al despărțământului dl V. Ignat a oferit o chilie în casa proprie, promițând că se va îngriji și de luminat și încălzit.

Procesul verbal se ia spre scire. Constituirea comitetului cercual se aproabă și dorința relativ la cele 20% după taxele incurse se satisface. Iar pentru marimumosul ofert al dlui V. Ignat comitetul central își exprimă complăcerea sa.

88. (188—1898).

Institutul de credit și economii „*Lipovana*“ trimite cu data 30 Martie a. c. fl. 50.— votați de adunarea generală pe sama „*Casei naționale*“.

Comitetul central ia act cu plăcere de donațiunea institutului „*Lipovana*“.

89. (190—1898).

Direcțiunea școlii civile de fete cu data 31 Martie a. c. aduce la cunoștința comitetului central, că o controlă din partea societății *electrice* a aflat unele iregularități cu privire la forța lampelor; dar la acestea poartă însași societatea vina, de oare-ce a intrelăsat a comunica numitei direcțiuni școlare planul lampelor. În comitiva sa directorul școlii roagă comitetul central, ca să binevoiască a intreveni la societatea electrică, ca aceasta să exmită în lunie a. c. un bărbat de specialitate, care împreună cu DSA să revisuiască planul lampelor și să facă eventuale reduceri în favorul budgetului școlii.

Comitetul central ia spre scire informațiunile direcțiunii școlii civile de fete, rezervându-și a intreveni, când societatea electrică va păși cu oare-

care pretensiuni. Cererea relativă la revisuirea planului lampelor se va satisface.

90. (192—1898).

Direcțiunea băncii „Oraviciana“ aduce la cunoștința comitetului central, că în ședința sa dela 3 Februarie a. c. a decis a se înscrie cu fl. 1000.— în lista fundatorilor „Casei naționale“. Conform declarațiunii ddto 29 Martie a. c. contribuirea o va solvi în 4 rate anuale; prima rată (fl. 250.—) s'a trimis la cassa Asociațiunii.

Comitetul central ia act cu plăcere de înscrierea băncii „Oraviciana“ în lista fundatorilor Casei naționale și confirmă primirea primei rate în suma de fl. 250.—

91. (193—1898).

Dl *Emanuil Ungurean*, avocat în Timișoara, aduce la cunoștința comitetului central, că s'a înseris cu fl. 1000.— în lista fundatorilor Casei naționale. Conform declarațiunii ddto 30 Martie a. c. contribuirea o va solvi în 5 rate anuale de câte fl. 200.—; prima rată a trimis-o la cassa Asociațiunii.

Comitetul central ia act cu plăcere de înscrierea dlui *Em. Ungureanu* în lista fundatorilor Casei naționale și confirmă primirea sumei de fl. 200.—

92. (191 și 193—1898).

Dl *Virgil Onițiu*, director gimnasial, încredințat prin concl. Nr. 39 1898 cu *reconstituirea despărțământului I* (Brașov). raportează cu data 31 Martie a. c., că reconstituirea s'a îndeplinit în adunarea despărțământului ținută în Brașov la 27 Martie a. c. Totodată înaintează și procesul verbal al adunării de reconstituire, precum și discursul său de deschidere. Din procesul verbal se constată: 1. Dl delegat a deschis adunarea prin un discurs acomodat; 2. Au solvit taxa pe 1898 membri vechi dnii: G. Șerban, Virgil Onițiu, N. Oancea, Pomp. Dan, G. Chelar și N. Bogdan, toți din Brașov; s'au înscris membri noi, solvind și taxa anulă, dnii: V. Literat, I. Ciureu, Pav. Percea, P. Proștean, D. Jarca, I. Săbădean, I. Andr. Lupan, Timoteiu Popovici, Aurel Ciortea, toți din Brașov, Alexie Verzea și Romul Verzea din Satulung, Ios. Comanescu și Societatea de lectură din Codlea, Ioan I. Maximilian din Stupini. Peste tot s'au încassat fl. 106.—; 3. S'a ales director al despărțământului dl Andreiu Bârsan, iar în comitet dnii I. Săbădean, Gr. Maior, Cornel Aiser și N. Bogdan; 4. La propunerea dlui N. Petrescu se decide, ca comitetul ales să vină la proxima adunare cercuală cu un raport detaiat despre starea despărțământului, când apoi adunarea se va pronunța și asupra vechiului comitet. Dl delegat raportează în fine, că cu tipărirea și expedarea a 200 exemplare „Apeluri“ a spesat 5 fl. 25 cr., pe cari

subtragându-i din suma de mai sus a expedat la cassa Asociațiunii 100 fl. 75 cr. Raportului este alăturat un cont saldat dela tipografia A. Mureșan.

Raportul se ia spre scire; iar dlui delegat pentru zelul dezvoltat în interesul Asociațiunii i-se exprimă mulțămită. Asemenea se ia spre scire procesul verbal al adunării de reconstituire; alegerea comitetului se aproabă, primirea taxelor dela membrii amintiți se confirmă, iar pentru suma spesată se dă indemnizare. Discursul de deschidere al dlui delegat se predă redacțiunii „Transilvaniei“ spre eventuală publicare. Membrii noi se primesc și se introduc în lista de expediție a „Transilvaniei“.

93. (197—1898).

Direcțiunea societății de economii și credit „Crișana“ în Brad aduce la cunoștința comitetului central, că pe baza unui conclud al adunării generale dela 20 Martie a. c. s'a înscris cu fl. 1000.— în lista fundatorilor *Casei naționale*. Conform declarațiunii ddto 28 Martie a. c. contribuirea o va solvi în 4 rate anuale de câte fl. 250.—; prima rată s'a trimis la cassa Asociațiunii.

Comitetul central ia act cu plăcere de înscrierea societății „Crișana“ în lista fundatorilor Casei naționale și confirmă primirea sumei de fl. 250.—.

94. (189—1898).

Direcțiunea școlai civile de fete înaintează cu data 1 Aprile a. c. procesul verbal al *conferenței* corpului didactic dela 23 Martie a. c., în care în legătură cu concl. comitetului Nr. 28—1898 la propunerea direcțiunii s'a decis împărțirea anului școlar în trimestre, la finea fie-căruia având a se da părinților încunoștințare despre progresul elevelor. Comisia exmisă pentru compunerea unui nou plan de oare pe sem. II a raportat, că acesta a fost gata încă la începutul lui Ianuarie, dar din cauză de boală nu s'a putut presenta; îmbunătățiri esențiale nu s'au putut introduce în plan și timpul de altfel este prea înaintat pentru a se mai pute pune în lucrare; propune însă, ca la începutul lui Maiu să se facă o nouă împărțire a obiectelor de învățământ și pe baza acesteia până la finea lunei amintite să se compună noul plan pentru anul școlar viitor, pe care comitetul central să-l poată aproba înainte de încheierea anului. Raportul comisiunii s'a luat spre scire; propunerea relativă la planul oarelor s'a decis a se ține deocamdată în suspens.

Procesul verbal se ia spre scire. Împărțirea anului școlar în trimestre și concludul relativ la încunoștințarea părinților despre progresul elevelor se

aproabă. Asemenea se ia spre scire raportul comisiiei amintite și comitetul primesce propunerea ei, ca planul oarelor să se presinte înainte de încheierea anului școlar. Dar se îndrumă direcțiunea din nou, ca pe viitor să execute sau să îngrijească, ca să se execute conclusele comitetului central cu stricteță.

95. (202—1898).

Societatea „*Transilvania*“ cu data 3 Martie a. c. donează Asociațiunii fl. 200.— pentru a se împărți ca *ajutoare la elevi meseriași*.

Donațiunea se primesce.

96. (206—1898).

Dl *Parteniu Cosma*, directorul executiv al „*Albinei*“, aduce la cunoștința comitetului central, că adunarea generală a „*Albinei*“ a votat pentru *Casa națională* fl. 1000.— drept taxă de fundator. Contribuirea se poate ridica îndată.

Comitetul central ia act cu plăcere de înscrierea institutului „*Albina*“ în lista fundatorilor Casei naționale și încredințează oficiul de cassă să ridice suma indicată.

97. (207—1898).

Oficiul de cassă al Asociațiunii presintă *conspectul operațiunilor* în cartalul I 1898.

Spre scire.

98. (38—1898).

Oficiul de cassă presintă conspectul *taxelor restante incassate prin mandat postal*.

Spre scire.

99. (171—1898).

Dl Dr. *Romul L. Crăciun*, medic în Karlsbad, *se inscrie membru* al Asociațiunii și solvesce taxa de 5 fl.

Se primesce și se introduce în lista de expediție a „*Transilvaniei*“.

100. (208—1898).

Dl *Parteniu Cosma* propune, ca pentru *Casa națională* să se deschidă un cont separat, în care să se inducă și realitatea din *Strada Morii* Nr. 6 împreună cu activele și passivele ei.

Se primesce.

D. u. s.

Dr. Ilarion Pușcariu m. p.,
vice-președinte.

Dr. I. Beu m. p.,
secretar II.

S'a verificat. Sibiiu, în 11 Aprilie 1898.

Z. Boiu m. p.

P. Cosma m. p.

George de Maxim m. p.